

PROPRIETĂȚILE ARDELENE ALE ABAȚIEI CISTERCIENE DE LA IGRİȘ (SECOLELE XIII-XVI)

Dragoș Lucian Țigău*

*Cuvinte cheie: abație cisterciană, proprietăți imobiliare, Igrîș, Șapte Scaune săsești, Vier Dörfer.
Keywords: Cistercian abbey, real estate properties, Igrîș, Seven Saxon Seats, Vier Dörfer.*

The Transylvanian estates of the Cistercian Abbey of Igrîș (13-16th centuries) (Abstract)

This study analyzes a poorly investigated issue related to the existence of the Cistercian Abbey in Igrîș (Timiș County). The usefulness of this step is given by the fact that all real estates and non-land income ensured the daily living of the monks' community and, in certain periods of time, the prosperity of the monastic settlement. The abbey was founded in March 1179, with the approval of Hungarian King Béla III. The monastery was provided in its early period of existence with several estates, but the time of donation and their location is unknown. It is only known that before 1224, King Andrew II made an exchange of estates, offering the abbey several estates instead of those he took from it. The first record of an estate (Mănărade, near Blaj) dates back to 1205, but this reference is doubtful, because neither the judicial court that requested the proof in 1367 (during a trial of the abbey) nor any modern historian has actually seen it.

The estates of Igrîș Abbey are definitely mentioned starting with 1315–1320. The four villages (Cenade, Mănărade, Soroștin and Țapu) were located in Târnava Region, two of them on the right side of the river (Mănărade and Țapu), and the other two being more secluded, a few kilometers far from the first ones. All four localities still exist today. The available testimonies are inconsistent and thus can only point out, in an uneven manner, issues regarding the material, social and spiritual life of the Transylvanian villages, during the three centuries in which they were ruled by the monks in Igrîș. However, the discretion of sources cannot hide the fact that the location and the environment favored the development of the abbey's settlements. The "four good and rich villages", estimated as such in a 1552 report, were always populated by settlers from West and by serfs. The inhabitants of these estates often showed their aspirations for freedom, constantly fighting to defend violated rights and protesting against abuses by authorities, nobles and even by their own master – the abbot of Igrîș.

The long distance between the abbey and its estates (about 350 km) was one of the reasons why the monks benefited too little from the Transylvanian villages. The same remoteness, associated with the vicinity of the Saxon Seats, made the abbey estates have a special legal status. The abbot's authority was weak, while the leaders of the Seven Saxon Seats constantly sought to extend their influence over these estates, with the ultimate intention of permanently encompassing them, institutionally and territorially, into the Transylvanian Saxon University (*Universitas Saxonum*). The royals maintained, for a long time, a balance between the abbey and the Saxons; on the one hand, they observed the property rights of the Cistercian monastery and sanctioned all abuses of the Transylvanian authorities and nobility towards these estates; on the other hand, they gave the Saxons the right to include the villages of the abbey in their fiscal, military, and later religious system, considering that it was the price of an effective protection against intrusions by neighbors. The royals also decided the destiny of the monastic estates, namely the incorporation of the abbey with all its patrimony into the Bishopric of Cenad (1502–1503). This epilogue highlights, once again, the connection between the history of the Cistercian monastic settlement in Igrîș and that of the villages it ruled in the Târnava Valley for three centuries.

Cercetarea sistematică a așezămintelor cisterciene aflate pe teritoriul regatului medieval al Ungariei a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin valorificarea cu prioritate a surselor scrise. Istoria abației de la Igrîș a fost prezentată în cadrul monografiilor dedicate Ordinului cistercian și comitatului Cenad, precum și în două studii

speciale despre această mănăstire¹. În ultimul secol,

* Colegiul Economic „Nicolae Kretzulescu”, București, bd. Hristo Botev, nr. 17; e-mail: dragoslucian68@yahoo.com.

¹ Leopold Janauschek, *Originum Cisterciensium*, I, Vindobonae/Viena (1877), 177, nr. CCCCLIII; Borovszki Samu, *Csanád vármegye története 1715-ig*, Budapest, I (1896), 77–78; II (1897), 158–163; Novák Lajos, *Az egresi cisterci*

mănăstirea de pe malul Mureșului s-a bucurat de o atenție specială, trecutul său fiind investigat mai întâi sub aspect documentar², iar foarte recent prin ample cercetări arheologice³. Cu toate aceste realizări, au mai rămas de clarificat o serie de aspecte din existența așezământului monahal, printre care proprietățile din cuprinsul regatului maghiar și, mai ales, cele din Transilvania voievodală⁴.

Analiza propriu-zisă a patrimoniului imobiliar deținut de abația de la Igrăș necesită câteva informații și observații preliminare. Este cunoscut faptul că Ordinul catolic cistercian (*Ordo Cisterciensis*) a fost fondat la sfârșitul secolului al XI-lea de către călugărul Robert de Molesme (1028–1111), cu intenția de a revigora simplitatea cultului, arhitecturii și

apátság története, *Religio. Katholikus egyházi s irodalmi folyóirat*, Budapest, 31–34 (15–26 octombrie 1892), 241–242, 249–250, 257–259, 265–266; Bósz Egyed, *Az egresi ciszterci apátság története*, Budapest (1911).

² Juhász Koloman, *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. Ein Beitrag zur Frühgeschichte und Kulturgeschichte des Banats, Münster in Westfalen* (1927), 73–87; Radu Constantinescu, Emil Lazea, O bibliotecă monastică din Transilvania pe la 1200, *Studii. Revistă de istorie*, XXII (1969), 6, 1145–1153; Dávid Katalin, *Az Árpád-kori Csanád vármegye művészeti topográfiaja*, Budapest (1974), 31–38; Hervay L. Ferenc, *Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria*, Roma (1984), 90–97; Veronika Turcuș, Șerban Turcuș, *At the Edges of Christendom. The white Monks's Arts and Institutions in Transylvania (The Twelfth-Fifteenth Centuries)*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca. (2012), 141–153; Dumitru Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Cluj-Napoca (2007); Bácsatyai Dániel, Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései, *Századok*, 149 (2015), 2, 263–299; Maria Roșu, Cistercienii în Valea Mureșului: pagini din istoria timpurie a mănăstirii de la Igrăș, *Studii de istorie ecleziastică*, coord. Marius Oanță, II, Craiova (2020), 45–70; Bencze Ünige, *On the Border: Monastic Landscapes of Medieval Transylvania (between the eleventh and sixteenth centuries)*, Budapest (2020) (teză de doctorat).

Semnalăm aici și existența unor date sumare despre mănăstirea cisterciană în lucrarea lui Florea Jebelean, *Igrăș. Monografie*, Timișoara (2009), 14–15.

³ Avansul semnificativ al cercetărilor arheologice reiese din compararea a două lucrări de referință, apărute la distanță de circa un deceniu: Suzana Móré Heitel, *Începuturile artei medievale în bazinul inferior al Mureșului*, ed. Daniela Tănase, Daniela Marcu Istrate, Timișoara (2010), 49–61, 212–220; *Mănăstirea cisterciană de la Igrăș (1179–1500) din perspectiva cercetărilor arheologice*, ed. Daniela Tănase, Cluj-Napoca (2022).

⁴ Cu temei s-a afirmat că „Modul în care aceste moșii din Transilvania au ajuns în stăpânirea mănăstirii Igrăș mai rămâne să fie cercetat. (...) Nu știm, cel puțin deocamdată, cum a evoluat situația în continuare (după 1497 – n.n.) cu moșiile din Transilvania ale mănăstirii Igrăș”, Costin Feneșan, Două documente timișorene de la sfârșitul secolului al XV-lea, *Restituiri bănațene*, VIII, Timișoara (2020), 8–9. Singurele prezentări succinte ale moșiilor abației au fost realizate de E. Bósz, *op. cit.*, 45–48.

vieții monahale, prin respectarea mai strictă a regulii ce fusese instituită cu peste cinci veacuri mai înainte de Sf. Benedict de Nursia. Așezămintele cisterciene au proliferat îndeosebi în apusul și centrul Europei, fiind prezente și pe cuprinsul regatului Ungariei, dar într-un număr mic. Ordinul a adoptat organizarea ierarhică, prin care abația fondatoare creează mănăstiri filiale, iar acestea, la rândul lor, întemeiază alte filii. Astfel, la 25 martie 1179, abația franceză din Pontigny (fondată în 1114), având acordul și ajutorul regelui maghiar Béla III, a întemeiat o filială la Igrăș (*anno MCLXXIX octavo kalendas Aprilis, fundata est abbatia de Egris (...) Egris Ungariae domus nota satis filie Pontigniaci ...*)⁵ care, după numai un sfert de secol (c. 1202), a fost în măsură să pună bazele primei sale filii la Cârța, în regiunea Făgărașului (*abbas ultra Sylvas in Hungaria, filius abbatis de Egris*, 1206)⁶. A doua filie a abației igrișene a fost mănăstirea Sf. Cruce (*Santa-Crux*), foarte rar consemnată documentar, motiv pentru care istoricii au propus mai multe localizări⁷. Dacă reperele cronologice sunt esențiale în reconstituirea evoluției abațiilor cisterciene, la fel de importantă este clarificarea motivelor pentru care ordinul s-a extins spre răsărit, iar în această privință, istoricii contemporani au oferit explicații mai ample și mai nuanțate. Pornind de la realitatea că mănăstirea Pontigny a avut doar un rol minor în

⁵ Ángel Manrique, *Cisterciensium seu verius ecclesiasticorum annalium a condito Cistercio*, III (1174–1212), Lugdunil Lyon (1649), 86.

Semnalăm aici o eroare de datare, persistentă în lucrările din ultimele decenii: deși se subliniază că fondarea a avut loc „în *Dominica Palmarum*” (a Floriilor), amănunt care corespunde realității istorice, data precizată este 25 aprilie! Nu a fost sesizat faptul că, în orice an, Floriile catolice pot fi sărbătorite doar între 15 martie și 18 aprilie (F. Hervay, *op. cit.*, 90; S. Móré Heitel, *op. cit.*, 49, nota 1; V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, 141; D. Tănase, *op. cit.*, 13).

⁶ Jakó Zsigmond, *Codex Diplomaticus Transsylvaniae/ Erdélyi okmánytár*, I (1023–1300), Budapest (1997), 133, nr. 34 (citatul din 1206). Istoria mănăstirii Cârța a fost detaliată de Baumgartner Alán, *A Kerci apátság a középkorban*, Budapest (1915) și Dan Nicolae Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, I–II, Cluj-Napoca (2000).

⁷ L. Janauschek, *op. cit.*, I, 220, nr. DLXIX (semnalează posibilele confuzii cu alte așezăminte din Occident și localizează filiala la Segna (Croatia) cu anul întemeierii 1214); F. Hervay, *op. cit.*, 120–121 și V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, 109, 142 (Vérteskeresztúr (Ungaria), 1214); Györfly György, *Geographia Historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae/ Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, I, Budapest (1963), 855; Beatrix F. Romhányi, The role of the Cistercians in medieval Hungary: political activity or internal colonization?, *Annual of Medieval Studies at the CEU [Central European University]* (1993–1994), 201, nr. 6; D. Tănase, *op. cit.*, 14 (Galiția/ cnezatul Halici, 1266).

expansiunea europeană a Ordinului, rațiunile pentru care totuși și-a trimis misionari către Est au fost căutate în relațiile stabilite de clericii francezi cu regalitatea maghiară. Un rol determinant l-a jucat Petru, inițial abate de Pontigny (1177–1180), apoi stareț chiar la Cîteaux – mănăstirea fondatoare a ordinului cistercian (1181–1184). Ierarhul a căutat încă de la începutul păstoririi sale să câștige bunăvoința regelui Béla III, iar roadele inițiativelor sale s-au văzut curând, prin fondarea abației de la Igrîș. Șirul demersurilor a continuat, astfel că în anul 1183, abatele Petru a condus o delegație de monahi cistercieni cu rang înalt care a vizitat curtea suveranului arpadian. Rezultatele soliei au fost fructuoase, pentru că a fost obținut acordul regelui ca mănăstirile cisterciene din Ungaria să aibă privilegii similare așezămintelor din Apus, iar călugării să poată călători liber de la o abație la alta⁸. La acest succes au concurat și alți factori: poziția specială a Ordinului în cadrul Bisericii Romane, care promise importante beneficii din partea papei Lucius III (1181–1185)⁹, apoi atitudinea monarhului maghiar care era interesat în extinderea confesiunii catolice spre răsărit. Deloc neglijabilă trebuie să fi fost influența reginei Anna/ Agnes de Châtillon asupra soțului ei, cu toate că relațiile dintre familia franceză Châtillon și ordinul cistercian au fost aproape inexistente¹⁰.

Fondarea abației a fost urmată, în mod firesc, de înzestrarea cu moșii și venituri nefunciare care să permită întreținerea călugărilor și ridicarea complexului mănăstiresc. Detalierea donațiilor făcute atât de regele Béla III, cât și de urmașii săi, Emeric (1196–1204) și Andrei II (1205–1235) rămâne însă una din multele pete albe ale istoriei bănățene, deoarece această regiune și-a pierdut de timpuriu, chiar din secolele Evului Mediu, majoritatea fondului documentar. Absența informațiilor concrete este suplinită parțial de mărturii indirecte. La 2 aprilie 1224, papa Honoriu III amintea vag, în două misive, de bunurile prădate ale mănăstirii (*quod in bonis eorum prodigaliter debachantur, nisi ea diripiant*), precum și de o serie de moșii și bunuri ale abației din Igrîș, obținute de călugări

prin danie regală (*super quibusdam possessionibus et rebus aliis ab eodem Rege in helemosinam vobis datis*) și care au constituit obiectul unui schimb convenit între frații cistercieni și suveranul maghiar¹¹. Un alt indiciu se regăsește în evocarea procesului de proprietate purtat în 1366–1367, de abația cisterciană cu episcopia Transilvaniei, când „numitul domn Alard, abatele de Igrîș, ca pârât, s-a îngrijit să înfățișeze înaintea noastră niște cărțuții strănse sau legate într-o condică, având în ele cuprinsurile actelor scrise ale pomenitei mănăstiri din Igrîș, dintre care a dat la lumină cuprinsul unui regest al scrisorii domnului Andrei, răposatul rege al Ungariei, dată în anul *o mie două sute cinci* de la întruparea Domnului, cuprinzând în sine hotarele acelei moșii Mănărade și ale altor câteva moșii ale bisericii din Igrîș. După ce s-au cercetat șirurile aceluia regest și s-au citit în întregime cele cuprinse în el, domnul Alard a arătat că nu putea arăta chiar atunci (sus)-zisa scrisoare a regelui Andrei odată cu alte dovezi scrise, și anume izvodul sau actul însuși al acestui regest înfățișat acum, deoarece din pricina revărsărilor apelor n-a cutezat să-l aducă cu sine, temându-se ca nu cumva, datorită vreunei întâmplări năprasnice, pierzându-se acele acte, pomenita biserică să îndure vreo primejdie”¹². Această mărturie a rămas mereu prezumtivă, deoarece instanța din 1367 nu a văzut niciodată originalul, iar profesioniștii istoriei nu mai au la dispoziție nici măcar acel registru cu transcrierea conținutului daniei regale. Cu toate acestea, din coroborarea amintitelor acte din 1205 și 1224, istoricii moderni au concluzionat, cu fermitate sau mai prudent, că mănăstirea Igrîș a dobândit posesiunile transilvane în urma unui schimb propus de regele Andrei II, prin care suveranul a preluat o serie de moșii donate anterior, oferind altele cu titlu de compensație. *Unde* au fost amplasate proprietățile inițiale ale abației, cât de *frumoase* și *locuite cu sași* erau satele târnăvene primite la schimb și ce *satisfacție* a adus călugărilor tranzacția perfectată înainte de 1224, sunt întrebări firești, dar care, prin lipsa sau tăcerea documentelor, rămân fără răspunsuri concludente¹³. Mai generoase se arată

⁸ Fejér György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, II, Budae (1829), 202 (*ut ea libertate in tota mea terra utantur, quam in Francia obtinere noscuntur*); E. Bósz, *op. cit.*, 18; Busuioc-von Hasselbach, *op. cit.*, I, 88 (scutirea de dări și impozite, dreptul de administrare liberă a bunurilor, imunitatea în fața autorității judecătorești laice, admiterea caracterului exempt al abației în raport cu jurisdicția episcopiei diecezane); D. Bácsatyai, *op. cit.*, 272; M. Roșu, *op. cit.*, 54–56.

⁹ V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, 141–142.

¹⁰ M. Roșu, *op. cit.*, 54.

¹¹ Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I (1216–1352), Roma (1859), 49, 50, nr. CII (moșiile prădate) și CIV (schimbul de proprietăți); *Documente privind istoria României. C. Transilvania* (în continuare DIR.C), red. Mihail Roller, I (1075–1250), București (1951), 202–203, nr. 149–150.

¹² *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania* (în continuare DRH.C), ed. Ioan Dani et alii, XIII (1366–1370), București (1994), 362, 365, nr. 230.

¹³ S. Borovszky, *op. cit.*, II, 159 (regele a oferit mănăstirii patru sate *săsești* transilvănene *frumoase*, iar abația a primit

informațiile referitoare la veniturile nefunciare provenite din Transilvania voievodală. În această privință, abația de la Igrîș a avut un amplasament avantajos, lângă râul Mureș, pe drumul de tranzit al sării extrase din ocnele ardelenne spre zona central-europeană. Textul unei danii regale din 1230 confirmă că mănăstirea avea deja dreptul de a face anual câte trei transporturi dus-întors de sare pe râul Mureș, pentru care nu plătea nicio vamă, iar sarea o putea cumpăra de la orice ocnă¹⁴. După câțiva ani, la 20 august 1233, regele Andrei II își arată din nou generozitatea față de abația cisterciană, oferindu-i pentru nevoile proprii trei *tymini* (30.000 de bolovani de sare). Totodată, prisosul de sare al mănăstirii era cumpărat de oamenii suveranului, care plăteau călugărilor 26 de mărci de argint pentru fiecare *tyminus*¹⁵. Cu asemenea venituri, abația de la Igrîș apare ca una dintre cele mai bogate așezăminte monahale din regatul maghiar, în perioada premergătoare mării invazii mongole¹⁶.

Șirul anilor prielnici abației a încetat la sfârșitul domniei regelui Andrei II¹⁷. Succesorul său, Béla IV, nu s-a mai arătat atât de darnic, ci chiar a revocat o serie de danii făcute bisericii și nobilimii, cu scopul de a restabili forța economică a Coroanei. Tendința de refacere a domeniului regal și de centralizare politică a generat ostilitatea nobilimii și reacția papalității. La 16 ianuarie 1236, monarhul a primit o muștrare din partea papei Grigore IX

cu bucurie oferta); E. Bósz, *op. cit.*, 44 (regele oferă patru sate *transilvănene* pentru moșiile abației din *comitatul Cenad*); K. Juhász, *op. cit.*, 75 (abația a acceptat *cu plăcere* schimbul și a fost *bucuroasă* să lase proprietățile învecinate pentru cele ardelenne); R. Constantinescu, E. Lazea, *op. cit.*, 1146 (lipsește documentele care să permită *cunoașterea concretă* a altor danii făcute cenobiților de către regii Emeric și Andrei II); D. Bácsatyai, *op. cit.*, 279 (*poate că atunci* moșiile din zona Târnavelor au devenit proprietatea mănăstirii).

¹⁴ Wenzel Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár/ Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, XI, Pest (1873), 220, nr. 161; DIR.C, I, 241–242, nr. 200.

¹⁵ Ferdinand Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, I (979–1273), Strigonia/ Esztergom (1874), 293–294, nr. 346; DIR.C, I, 266–267, nr. 223. Pentru detalierea acestui subiect, a se vedea Petru Iambor, Drumuri și vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu, *ActaMN* 19 (1982), 75–85.

¹⁶ E. Bósz, *op. cit.*, 44–45; R. Constantinescu, E. Lazea, *op. cit.*, 1146; B. Romhányi, *op. cit.*, 185.

¹⁷ Textul acordului papal din 1224 a fost republicat purtând anul 1235, fără a se observa identitatea de conținut și datare (diferă doar emitentul, anume Grigore IX), cf. G. Fejer, *op. cit.*, VII/1 (1831), 250–251, nr. CCVIII. De aici s-a tras concluzia eronată că la sfârșitul vieții sale (1235), regele Andrei II a donat abației alte moși neprecizate! (E. Bósz, *op. cit.*, 44; K. Juhász, *op. cit.*, 75). Cel mult, se poate admite o reconfirmare pontificală.

care îi reproșa faptul că, spre deosebire de înaintașii săi, Emeric și Andrei II, care „îndemnați de evlavie, dăruiseră bisericilor și caselor lor niște venituri, pământuri, moșii și alte lucruri” (*terras, possessiones et res alias*), el „i-a despoiat pe ei de toate cele suszise după bunul său plac”. Printre cei deposezați se aflau și călugării cistercieni din Igrîș (*Egrensis et aliorum abbatum cisterciensis ordinis*). Prin urmare, pontiful i-a solicitat regelui cutezător „să înapoiezi, fără a pune vreo piedică, orice a fost luat în chipul acesta și să dai despăgubire după cum se cuvine pentru roadele pe care le-ai cules și pentru pagubele pe care le-ai adus”¹⁸. Rezultatele acestei intervenții nu sunt luminate documentar, însă prejudiciul adus de rege comunității monahale de la Igrîș a fost incomparabil mai mic față de pagubele suferite, câțiva ani mai târziu, în primăvara lui 1241, de pe urma invaziei mongole. Călugărul Rogerius a lăsat o descriere emoționantă despre devastarea mănăstirii și risipirea slujitorilor ei¹⁹. Refacerea așezământului a fost un proces îndelungat, periclitat de revolta cumanilor (1282) și de a doua invazie mongolă (1285). În primul caz, cumanii au împresurat mănăstirea Igrîș, unde pe atunci se aflau păstrate podoabele Casei regale, însă invadatorii nu au putut cuceri lăcașul fortificat (*Comani ... monasterium Egres, in quo ornamenta regalis domus deposita habebantur temere expugnarent*)²⁰. După puțini ani, atacurile mongolilor au afectat și comitatele bănățene, dar sursele nu menționează eventuale pagube cauzate mănăstirii cisterciene²¹.

În perioada evocată mai sus, informațiile cu referire directă la moșiile abației sunt cvasi-absente. Aici trebuie menționat un fals documentar, din 6 octombrie 1270, care a indus în eroare câțiva

¹⁸ A. Theiner, *op. cit.*, 142, nr. CCLI; DIR.C, I, 291–292, nr. 245.

¹⁹ M. Rogerii, *Carmen miserabile*, cap. XXXVII: *De destructione Nove Ville et Monasterii de Egres*, G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, V, București (1935), 51–52, 91–92.

²⁰ Tringli István, *A Perényi család levéltára 1222–1526*, Budapest (2008), 31, nr. 37 (informație târzie, din 27 aprilie 1324, despre adăpostirea tezaurului regal); Petru Iambor, Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIII-lea, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, 17 (1974), 213; Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII–XIV)*, Cluj-Napoca (2005), 563, nr. 37 (subliniază necesitatea unor confirmări suplimentare, de natură arheologică, pentru a crede că mănăstirea era „ca o fortăreață întărită”, altminteri formularea călugărului Rogerius rămânând doar o metaforă); D. Tănase, *op. cit.*, 14, 37–44 (reconstituiri 3D ale complexului monahal, pe baza săpăturilor ample, care tind să confirme aprecierea lui Rogerius).

²¹ P. Iambor, *Atacurile*, 215–218.

editori și cercetători²². Actul cuprinde sentința voievodului ardelean Matei în privința apartenenței moșiei Inukteluke (azi Inucu, în comuna Aghireșu, jud. Cluj), posesie care fusese disputată între fratele răposatului proprietar și „abatele Sf. Maria de Igrîș din aceleași părți ale Transilvaniei”. Decizia judiciară nu se cunoaște în forma originală, ci doar din transcrierea contelui Iosif Kemény (1795–1855) – personaj bine cunoscut istoricilor pentru înclinația sa de a plăsmui acte²³. În cazul de față, textul sentinței este anacronic și confuz, fapt care generează suspiciunea de fals²⁴. De la început, frapează plasarea abației în cuprinsul voievodatului transilvan (*Abbatem Beate Marie Virginis de Egres parcium earundem Transiluanarum*), aspect din care se întrevede o posibilă confuzie toponimică între Aghireșu clujean și Igrîș din Banat. Problema se clarifică din parcurgerea conținutului câtorva acte redactate în decursul anului 1299. La 29 septembrie, călugărul Lazăr, aflat în fruntea abației Cluj-Mănăstur (c. 1290–1307) – instituție închinată, asemenea celei de la Igrîș, tot Sf. Maria – își exprima intenția de a fi introdus în posesia moșiei Băgara din comitatul Cluj. Procedura a fost îndeplinită la 1 noiembrie următor, când s-a realizat și hotărnicirea proprietății. Aceasta se învecina cu „moșia aceluiași abate numită Aghireș” (*cum possessione eiusdem domini Abbatis Egeres vocata*) și cu posesia Inucu stăpânită de nobilii de Dumbrava²⁵. Pe de altă parte, tot în 1299, clericul Egidiu, abatele mănăstirii Igrîș a obținut de la regele Andrei III ratificarea unui privilegiu mai vechi pentru

filiala cisterciană de la Cârța²⁶. Prin urmare, actul din 1270 conține inadvertențe evidente: mănăstirea bănățeană nu a stăpânit niciodată moșia Inucu, iar în formularea (voit) confundă *abbas de Egres* nu trebuie văzut superiorul așezământului cistercian, ci starețul din Cluj-Mănăstur care avea în proprietate moșia Aghireșu (*Egeres*), învecinată cu Inucu!

Adevăratele moșii ardelene ale abației din Igrîș, pe care aceasta le-a stăpânit un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, erau situate în comitatele Alba și Târnava Mare. Se remarcă patru așezări care au alcătuit un grup distinct (*Quatuorvillana, Vier Dörfer*) sub aspectul organizării civile și eclesiastice până în zorii epocii moderne: Cenade și Mănărade (comitatul Alba), Soroștin și Țapu (comitatul Târnava). Mănărade și Țapu au o amplasare avantajoasă, pe valea Târnavei Mari, iar Cenade și Soroștin se află spre sud, în Podișul Secașelor, la o distanță de 6–8 km de acest râu. Cele patru sate sunt dispuse sub forma unui patruleter, iar distanțele dintre ele sunt relativ mici (între 7 și 19 km). Relieful este reprezentat de coline și culmi prelungi cu altitudini de 300–400 m., dominante fiind dealurile Soroștin (475 m) și Cenade (481 m). Poziționarea geografică a determinat deopotrivă avantaje și inconveniente. Deși aceste așezări nu au fost locuite efectiv de călugării cistercieni, ele au plăcut monahilor, îndeplinind idealurile lor de viață: erau locuri liniștite care ofereau singurătatea dorită, dar fără a fi foarte departe de drumurile circulante (mai ales, Cenade și Soroștin), se situau la distanțe potrivite față de așezările mai mari (Alba Iulia, Blaj, Mediaș), aveau acces la artera comercială de pe Valea Târnavei Mari și îndeosebi la resurse naturale generoase: apă, lemn, piatră, soluri fertile etc. Totodată, abatele a beneficiat de condiții avantajoase pentru a ajunge în aceste sate. Pornind de la Igrîș, el putea călători pe linia Mureșului, în amonte, până la Teiuș (aproximativ 300 km), iar de acolo în sus, pe Târnava, până la Mănărade (30 km). De aici, starețul își putea continua drumul către filiala abațială de la Cârța, având de parcurs aproximativ 100 km, indiferent de ruta aleasă, prin Sibiu și pe cursul mijlociu al Oltului, sau prin Mediaș și Agnita. Poziționarea geografică a moșiilor târnăvene față de mănăstirea de la Cârța a facilitat legăturile dintre abațiile mamă și fiică. Deși, în majoritatea lor, sursele scrise rămân discrete în privința acestor conexiuni, totuși se știe că stareții de la Igrîș erau informați cu privire la

²² G. Wenzel, *op. cit.*, III (1261–1272), (1862), 245, nr. 150; DIR.C, veac XIII, II (1251–1300), (1952), 132, nr. 127; R. Constantinescu, E. Lazea, *op. cit.*, 1147; Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu, *Cronologia Banatului*, II/1 (934–1552), Timișoara (2006), 45.

²³ În 1893, arhivistul Tagányi Károly a evidențiat vanitatea lui Kemény de a avea întotdeauna dreptate în multele polemici în care se angaja, iar când documentele autentice nu-l ajutau, recurgea la plastografii (Tagányi Károly, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Von Franz Zimmermann und Carl Werner. Erster Band: 1191 bis 1842. Nummer 1 bis 582. Mit 4 Tafeln Siegelabbildungen. Herausgegeben vom Ausschuss des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt. 1892. XXX + 620 lap. *Századok*, 27/1 (1893), 53). După un secol, Jakó Zsigmond a remarcat orgoliul contelui, apreciind că falsificările de diplome nu au pricinuit pagube materiale, însă au provocat confuzii care persistă până azi în cercetare (Zs. Jakó, *op. cit.*, 47).

²⁴ Falsitatea actului a fost semnalată de Zs. Jakó, *op. cit.*, 223–224, nr. 289.

²⁵ G. Wenzel, *op. cit.*, V (1290–1301), (1864), 217–218, 219–221, nr. 144 și 145; DIR.C, veac XIII, II, 470–471, 473–475, nr. 514 și 517.

²⁶ Franz Zimmermann, Carl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (în continuare: Ub), I (1191–1342), Hermannstadt/ Sibiu (1892), 213, nr. 284; DIR.C, veac XIII, II, 454–455, nr. 498.

situația filiei de pe Olt și au întreprins călătorii la Sibiu, poate chiar la Cârța²⁷. În 1430 se sublinia raportul ierarhic dintre cele două așezăminte și faptul că abatele igrișan era autorizat să facă vizitații canonice la filiala făgărășeană (*cum consensu nostrorum superiorum spiritualium videlicet et saecularium, venerabilis patris abbatis de Egres, visitatoris nostri legitimi et immediati*). După zece ani (25 mai 1440), apare și dovada că ierarhul igrișan s-a deplasat în metropola sașilor pentru a reglementa problema conducerii mănăstirii Cârța: primirea renunțării abatelui Mihai, pe motiv de vârstă, și numirea unui alt titular, în persoana lui Johann de Bornequel²⁸. Prezența efectivă a starețului din Igrăș la moșiile transilvane este consemnată foarte rar și fugitiv. Astfel, registrul de socoteli al Sibiului menționează pentru anul 1496: *Item missis dominis Andreae Doleatori et Johanni Hoch ad abbatem de Egres ad Monera in facto illarum quatuor possessionum ad eandem pertinentium ... flor. 1²⁹*.

Amplasarea satelor pe Valea Târnavei Mari sau în apropierea acestei importante căi de comunicație a făcut ca ele să aibă oaspeți însemnați. La Cenade (*villa Chanad*) au poposit regele Mathia Corvin și episcopul cenăzean Albert, care emit documente pe 13, respectiv 15 decembrie 1462, iar peste ani, vicevoievodul Dominic Bethlen s-a aflat în Soroștin (*in possessione Sorozthen*, 25 noiembrie 1469), apoi și în Țapu (*villa Hodwylag/ Hodwilak*, 26–27 iulie 1470), de unde expediază scrisori³⁰.

Distanțele menționate anterior arată că mănăstirea de la Igrăș se afla totuși departe de moșiile sale ardelene, iar acest fapt, pe de o parte, a diminuat controlul asupra lor, iar pe de altă parte, a avut un efect favorabil asupra comunităților de oaspeți³¹. În plus, cele patru sate erau situate la marginea teritoriului locuit de sași, reprezentând mereu o tentativă pentru aceștia, de a le scoate de sub autoritatea abatelui cistercian și a le cuprinde în *Universitas Saxonum*.

²⁷ Ü. Bencze, *op. cit.*, 154–155, 204–205. O reprezentare grafică a poziționării acestor proprietăți, la p. 155, fig. 37.

²⁸ Ub, IV (1416–1437), (1937), 413, nr. 2099 (1430); V (1438–1457), (1975), 56–57, nr. 2379 (1440).

²⁹ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven* (în continuare: *Quellen*), I, *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation (1380–1516)*, Hermannstadt/ Sibiu (1880), 218.

³⁰ Ub, VI (1458–1473), (1981), 136–137, 140, 430, 463, nr. 3306, 3310, 3762, 3816–3817.

³¹ Hellmut Klima, *Anfänge von Donnersmarkt und der sog. „Vierdörfer-Surrogat“*, *Reformation, Pietismus, Spiritualität. Beiträge zur siebenbürgisch-sächsischen Kirchengeschichte*, hrsg. Ulrich A. Wien, Köln-Weimar-Wien (2011), 30.

*

Șirul mențiunilor care confirmă dreptul de proprietate al abației cisterciene asupra acestor așezări începe din a doua decadă a secolului al XIV-lea: 2 mai 1315 pentru Cenade, Soroștin și Țapu; 19 februarie – 1 martie 1320 pentru Mănărade. Satele au rămas în patrimoniul așezământului bănățean pe toată durata existenței sale, iar în prezent: Mănărade se află în componența municipiului Blaj (jud. Alba), Țapu este sat al comunei Micăsasa (jud. Sibiu), Cenade a devenit reședința comunei omonime (jud. Alba), iar Soroștin aparține de comuna Șeica Mică (jud. Sibiu). În patrimoniul abației s-au aflat vremelnice părți din satul Șeica Mică (2 mai 1315) și din moșia Veza (19 februarie 1320), ultima fiind învecinată cu domeniul Mănărade. Din această perioadă provine și jurământul solemn, depus în fața capitlului de Alba, că posesia Lupu/ Farkastelke (sat component al comunei Cergău, jud. Alba, aflat la 7 km de Mănărade), donată de rege unor nobili, nu aparținuse abației bănățene (3–8 mai 1318).

Atestările târzii ale patrimoniului imobiliar, comparativ cu data fondării abației, se pot explica, în primul rând, prin distrugerea actelor de danie originale. S-a arătat mai sus reținerea abatelui Alard de a prezenta instanței documentele autentice ale mănăstirii, din teama de a nu se deteriora sau pierde. Apoi, datele despre moșii apar îndeosebi cu ocazia conflictelor de proprietate în care așezământul cistercian a fost antrenat. Nu în ultimul rând, este posibil ca donațiile să vină la mult timp după întemeierea mănăstirii sau, așa cum reiese din pomenita scrisoare papală din 1224, moșiile inițiale să fi fost schimbate cu cele rămase definitiv în proprietatea clericilor igrișeni. Este foarte plauzibil ca discreția tranzacției din anii 1220 să amâne cu peste un secol cea dintâi mențiune a singurei moșii bănățene cunoscute a mănăstirii cisterciene. Astfel, abia la 1 august 1330 este amintită fugitiv, posesia Pabar/ Pobur din comitatul Cenad (*et ab alia parte Abbatis de Egresd, Pobur appellate ...*), dispărută în timp, dar localizată după numele unei păduri de luncă, Pobara, situată în aval de localitatea învecinată Șeitin³².

Lacunele documentare nu permit stabilirea cu

³² Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára/ Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő*, I, Pest (1871), 363, nr. 371; DIR.C, veac XIV, II (1321–1330), (1953), 333, nr. 610.

A doua moșie atribuită abației, anume Thelek (F. Hervay, *op. cit.*, 95; D. Bácsatyai, *op. cit.*, 280; M. Roșu, *op. cit.*, 52), nu se confirmă documentar. La 20 februarie 1451, apare scris

precizie a momentului în care abația igrișană a devenit proprietara satelor din voievodatul transilvan. Prima informație face referire la anul 1205 și la moșia Mănărade (cea mai accesibilă, prin amplasarea ei lângă Blaj). Cu mare certitudine, această posesie nu s-a numărat printre proprietățile ardeleno obținute de călugării cistercieni în schimbul celor din Câmpia de Vest. În mod logic, acordul papal din 1224 s-a raportat la o tranzacție imobiliară (relativ) recentă și nu la una perfectată cu aproape două decenii în urmă. Obiect al schimbului trebuie să fi fost celelalte câteva posesii (*et aliarum quariundam possessionum ipsius ecclesie de Egrus*) cu locație neprecizată, amintite vag în cadrul procesului din 1367. După aproape șase decenii (1263) de la prima mențiune, satul Mănărade (împreună cu Veza) nu avea proprietari și nici măcar locuitori, fiind administrat de slujbași regali (*quasdam terras udvarnicorum nostrorum in Transiluanis partibus existentes legitimis suis incolis carentes*). Pe aceste temeiuri, moșiile au intrat, prin donație regală, în proprietatea unui particular nobil³³. Aspectul pustiu al așezărilor poate fi apreciat ca un efect durabil al mării invazii mongole, pe când absența proprietarilor necesită lămuriri suplimentare. Din cele evocate mai sus reiese că abația cisterciană și-a întemeiat stăpânirea asupra moșiei Mănărade pe o donație a regelui Andrei II, iar vitregiile vremurilor au putut determina anularea sau ignorarea diplomei din 1205. Prima variantă are ca temei acțiunea regelui Béla IV, deja menționată, de a retrage multe din beneficiile materiale ale bisericii și nobilimii (1236). Se poate ca monarhul să fi revenit asupra deciziei sale, presat de nobili, dar și de papă, însă restituirea a fost doar parțială și tardivă. Astfel, lipsa oricăror mențiuni din timpul domniilor ultimilor Arpadieni, referitoare la acordarea sau reconfirmarea veniturilor obținute din sare, arată că avantajele oferite de Andrei II fuseseră pierdute pentru totdeauna³⁴. A doua variantă a devenit posibilă în urma cumplitei invazii mongole, prin care actele abației de la Igrăș au fost distruse, iar posesiile sale ardeleno au rămas depopulate și devastate. Lipsa înscrisurilor și focalizarea interesului călugărilor spre refacerea mănăstirii pot explica ignorarea faptului că, la 1263, satul Mănărade era sau măcar fusese cândva o proprietate monastică. Cu tim-

clar: „*abbas de Egres, vicinus et commetaneus dicte possessionis Thelek*”, K. Juhász, *op. cit.*, 272, nr. LII.

³³ Ub, I, 89–90, nr. 102; DIR.C, veac XIII, II, 51–52, nr. 44.

³⁴ L. Novák, *op. cit.*, 250: „se pare că mănăstirea Igrăș nu și-a recăpătat niciodată aceste proprietăți”; M. Roșu, *op. cit.*, 53, nota 38 (pierderea veniturilor de pe urma sării).

pul, frații cistercieni și-au refăcut documentele de proprietate, pe baza cărora au revendicat un drept străvechi. Demersurile lor de recuperare nu sunt luate în considerare documentar, însă actul de hotărnicire al moșiei Veza, din 24 februarie 1320, confirmă stăpânirea incontestabilă a posesiei Mănărade de către comunitatea monastică din Igrăș³⁵.

Într-o situație asemănătoare s-au aflat și celelalte trei proprietăți mari ale abației, anume Cenade (*Salencen*), Soroștin (*Sorensten*) și Țapu (*villa Abbatis*). În primăvara anului 1315, abatele Egidiu s-a prezentat la curtea suveranului Carol Robert de Anjou și a susținut în fața baronilor, nobililor și prelaților regatului că zisele moșii, dar și o parte din satul Șeica Mică, aparțineau mănăstirii, dar fuseseră luate cândva de voievodul ardeleno Ladislau Kán (*quas frater Egidius abbas eiusdem ecclesiae asseruit et dixit ad nostram praesentiam accedendo coram praelatis et baronibus ac nobilibus regni nostri nobiscum existentibus esse ecclesiae praedictae, quae quondam per Ladislaum vaivodam erant occupatae*)³⁶. La 2 mai, monarhul a uzat de dreptul său de patronat și de calitatea de protector al tuturor bisericilor din regat (*cum nos simus patronus et tutor omnium ecclesiarum Vngaricalium*), restituind așezământului cistercian bunurile sale. Din cuprinsul actului reiese limpede că posesiile se aflau în stăpânirea abației încă din veacul precedent, poate chiar din anii 1220, când au fost obținute prin schimb. Denumirea de „satul abatelui” (*villa abbatis*) are o semnificație sporită, pentru că arată în mod expres cine era proprietarul, dar totodată sugerează și posibilitatea de a fi fost întemeiat și colonizat de unul din stareții de la Igrăș. La fel de important este și faptul că inițiatorul acțiunii de recuperare a fost abatele Egidiu, același care în 1299 reușise să obțină de la ultimul suveran arpadian reconfirmarea și ratificarea a două privilegii regale din anii 1264 și 1272 în favoarea filialei cisterciene de la Cârța. Preluarea proprietăților monastice de către puternicul voievod ardeleno poate fi datată la începutul secolului al XIV-lea, în perioada zburcuiată a luptelor pentru coroana maghiară. Cu siguranță, confiscarea a fost greu acceptată de călugări, care, imediat după dispariția lui Kán, au și început demersurile pentru reluarea patrimoniului înstrăinat. În mod surprinzător, printre posesiile revendicate nu se află și Mănărade! Această situație a primit o explicație, fără temeiuri documentare, conform căreia satul a fost donat de regele Carol

³⁵ Ub, I, 344–345, nr. 372; DIR.C, veac XIV, I (1301–1320), (1953), 339–340, nr. 394.

³⁶ Ub, I, 301–302, nr. 328; DIR.C, veac XIV, I, 188, nr. 145.

Robert în perioada cuprinsă între urcarea sa pe tron (1308) și momentul atestării ca proprietate a abației (1320)³⁷. Realitățile istorice nu confirmă o asemenea afirmație. Mai întâi, voievodul Ladislau Kán a păstrat stăpânirea efectivă a Transilvaniei până la încetarea sa din viață, fără ca monarhul angevin să îndrăznească a întreprinde vreo acțiune armată împotriva sa. În acest context, o ipotetică danie a regelui ar fi fost anulată rapid de rivalul său politic. Chiar și după ce voievodul a părăsit scena istoriei, în primăvara lui 1315, cea mai realistă variantă rămâne reconfirmarea regală (*nova donatio*) a unei proprietăți seculare, însă despre această favoare documentele rămân tăcute. Prin urmare, lipsa acestui sat din grupul celor retrocedate este o dovadă că monahii cistercieni l-au stăpânit netulburat. De ce totuși Mănărade a avut o soartă diferită de restul satelor abației, este o întrebare pe care sursele disponibile o lasă fără răspuns.

*

Cunoașterea realităților din cuprinsul proprietăților abației, precum structura populației, economia, raporturile dintre senior și supuși, conflictele cu vecinii, monumentele de arhitectură și elementele de spiritualitate, este limitată de o documentație lacunară, care nu acoperă în mod echitabil multitudinea aspectelor enumerate. Una dintre cele mai importante probleme este cea a populației din satele așezământului monastic. Ordinul cistercian, prin însăși organizarea sa ierarhică (abație-mamă, abație-filie), a avut vocație colonizatoare, de prezența acestuia legându-se întemeierea unor așezări de oaspeți (*hospites*), inclusiv în Transilvania. Debutul fenomenului nu poate fi datat cu certitudine, însă se admite că a fost anterior invaziei mongole din 1241. Acest eveniment nefast a provocat depopularea și distrugerea masivă a satelor ardelen, practic, anulând rezultatele colonizării timpurii. Odată cu trecerea anilor, abațiile cisterciene au reluat popularea anumitor sate care le aparțineau, fie că erau așezări străvechi ori nou întemeiate. Procesul a fost analizat în amănunt pentru abația Cârța care a așezat coloniști germani în satele mai vechi slavo-române sau în locul unor comunități secuiești strămutate spre răsărit³⁸. În zona Târnavelor, colonizarea sașilor s-a realizat doar din a doua jumătate a

secolului al XIII-lea. Localități precum Mănărade, Veza și Hașag erau pustii (1263), iar Cloașterf, Dupuș, Mediaș și Micăsasa apar integrate domeniilor nobiliare (1267), fără a exista indicii despre existența Pământului Regal sau a unei populații săsești³⁹. În deceniul șapte al veacului așezarea sașilor fie nu începuse, fie se afla într-un stadiu incipient. Colonizarea consistentă s-a petrecut în decadele următoare, fiind confirmată de menționarea capitlurilor Mediaș și Șeica. Acțiunea a continuat până dincolo de hotarul anului 1300, când sașii au populat ținutul dintre Târnavă⁴⁰. În cazul concret al satelor abației din Igrăș, dovezile sunt suficient de edificatoare. Denumirea de *villa abbatis* (Țapu) confirmă statutul proprietarului și indică o așezare întemeiată și/ sau colonizată de cistercieni înainte de 1315. Mănărade oferă exemplul unui sat pustiit la 1263, dar care, după trei generații (17 mai 1336), devenise bine populat, cu o conducere proprie (*Olbrehtus et Petrus villici necnon duodecim iurati ac tota communitas villae Munerad nomine abbatis de Egres domini eorum*). Colonizarea așezării este pe deplin confirmată la 1 septembrie 1364, când apar menționați oaspeții din Mănărade (*hospites de Munera*)⁴¹. În sfârșit, un document regal din 16 mai 1416, se referă la toți locuitorii și oaspeții care trăiau în cuprinsul celor patru sate abătiale (*universi hospites et populi in possessionibus abbatiae ecclesiae de Egres, Munera, Chanaad, villa Abbatis et Soristen [nominatis, in] partibus nostris Transsilvanis existentibus*)⁴², semn că procesul de colonizare se generalizase la toate așezările.

Structura socială și organizarea administrativă a comunităților evocate mai sus se încadrează în tipologia evului mediu ardelean. Cele mai sugestive informații se referă la posesia Mănărade, situată foarte aproape de Blaj. În secolul al XIV-lea, aceasta era locuită de oameni nou veniți (*universi populi seu hospites de ipsa villa Monera*)⁴³, care îl recunoșteau pe abatele din Igrăș drept stăpânul lor formal (*abbatis de Egres domini eorum*)⁴⁴. Un

³⁹ DIR.C, veac XIII, II, 51–52, 97–98, nr. 44 și 87;

⁴⁰ Aspecte evidențiate de Thomas Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, ed. II, București (1992), 161–163 și planșa XIX de la sfârșitul volumului.

⁴¹ Ub, I, 476–478, nr. 525 (editat inițial cu data greșită (20 mai 1306) în același volum, 232–233, nr. 304); DIR.C, veac XIV, III (1331–1340), (1954), 387, nr. 294; DRH.C, XII (1361–1365), (1985), 326–327, nr. 319.

⁴² Ub, IV, 17–18, nr. 1794.

⁴³ Ub, II (1342–1390), (1897), 300, 302, 303, nr. 901, 903, 904; DRH.C, XIII (1366–1370), (1994), 408–409, 419–420, 424–425, nr. 248, 258, 262 (1367).

⁴⁴ Ub, I, 478, nr. 525; DIR.C, veac XIV, III, 387, nr. 294 (1336).

³⁷ H. Klima, *op. cit.*, 29 (autorul citează actul din colecția Ub, nr. 328, dar afirmă că acesta este nedatat, idee reiterată la p. 32!).

³⁸ D. N. Busuioc von Hasselbach, *op. cit.*, II, 178–184 (în special, p. 181); pentru fenomenul mai larg, a se vedea Paul Philippi, *Ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum, Altera, Târgu-Mureș*, I (1995), 1, 137; Ü. Bencze, *op. cit.*, 162–163.

conflict de proprietate foarte amplu, petrecut în anii 1366–1368, dezvăluie în mod concludent condiția socială a locuitorilor din Mănărade și, mai ales, cum era înțeles statutul acestora. Rapoartele de anchetă întocmite în 1367 fac o distincție netă între oaspeții de pe moșia abatelui și șerbii care trăiau pe proprietatea învecinată Cergău, aparținătoare capitlului de Alba Transilvaniei (*iobagionibus eorum de predicta Chergeud*). Înscrierile redactate în anii următori ilustrează faptul că starețul igrișan nu le-a recunoscut oaspeților de pe moșia sa decât condiția de iobagi (*dominus abbas et suos iobagiones de dicta Munara/ per ipsos iobagiones suos de eadem Munera*)⁴⁵. Prin urmare, structura socială a moșiilor abațiale trebuie analizată atent, din mai multe perspective. În primul rând, trebuie admis că în spatele termenului de *hospites* se află deopotrivă oameni liberi și șerbi. Diferențele sociale, vizibile în traiul cotidian, s-au estompat cu ocazia atacurilor repetate asupra posesiei Cergău, astfel că acuzațiile de agresiune au vizat ansamblul locuitorilor cei noi din Mănărade (*universi populi seu hospites de ipsa villa Monera*). Pe de altă parte, schimbarea încadrării sociale, din oaspeți în iobagi, a fost rezultatul atitudinii diferite a celor doi stareți igrișeni care s-au succedat în timpul desfășurării conflictului de proprietate. Inițial, oaspeții au avut sprijinul discret al abatelui Alard și astfel au fost încurajați să adopte o atitudine agresivă față de iobagii din Cergău și, mai grav, la adresa oficialilor trimiși să delimiteze hotarul dinspre Mănărade⁴⁶. Succesorul lui Alard, anume starețul Ioan, a adoptat o atitudine total diferită, de împăcare grabnică, acceptând să renunțe la terenul în litigiu și să plătească toate pagubele supușilor săi, numiți de acum iobagi. Din analiza acestui conflict, istoricii au formulat și alte aprecieri. Astfel, abatele Alard era probabil german, la fel și reprezentantul său, comitele Nicolae, fapt care a contribuit la consensul dintre aceștia și oaspeții considerați a fi sași. De asemenea, prin comportamentul lor, locuitorii din Mănărade nu par a fi supuși oprimați, asemeni șerbilor din Cergău, ci țărani liberi care se află doar într-o relație de dependență foarte slabă cu îndepărtata mănăstire bănățeană. Totuși, ei trebuie să renunțe la atitudinea lor și să se supună voinței noului abate care, în mod sigur, când a făcut înțelegerea cu capitlul de Alba, nu și-a consultat sătenii, apreciați acum drept iobagi⁴⁷. Tendința starețului de a deprecia statutul oamenilor săi are și o

⁴⁵ Ub, II, 314, nr. 916; DRH.C, XIII, 519–521, 667–670, nr. 330 (1368) și 438 (1369).

⁴⁶ Ub, II, 303, nr. 904; DRH.C, XIII, 425–426, nr. 262.

⁴⁷ H. Klima, *op. cit.*, 31–32.

compensație: sătenii intră rar în contact cu seniorul lor și astfel se simt persoane libere. Se va vedea, și prin alte exemple, că distanța mare dintre abație și posesiunile sale a avut un efect favorabil asupra satelor de oaspeți germani.

Complexitatea structurii sociale este evidențiată și de alte mărturii documentare. S-a arătat mai sus că în 1336, cu ocazia primei neînțelegeri cu vecinii din Cergău, interesele întregului sat Mănărade (*tota communitas villae Munerad*) au fost reprezentate de doi oficiali (*villici*) și 12 jurați. După trei decenii, abatele Alard avea doi slujbași de încredere în sat: *comes Nicolaus et alter Nicolaus iudex abbatis de Egrus in possessionis eiusdem abbatis et populorum de Monera* (5 octombrie 1366), iar starețul Ioan a fost servit de doi credincioși, anume același comite Nicolae de Monora, în Mănărade, și de Mihai de Kereky (azi, Broșteni), în Apathfolual Țapu, tot cu ocazia unui proces (13 noiembrie 1369)⁴⁸. Peste ani (29 septembrie 1417), o scrisoare regală amintește de *iudicibus seu villicis ac iuratis senioribus totique communitati possessionum ipsius monasterii*, iar către sfârșitul secolului (15 septembrie 1495), judele celor patru sate lua drumul Budei pentru a apăra drepturile semenilor săi (*item iudici quatuor villarum misso met tertius ad maiestatem regiam cum litteris privilegialibus propter infestationem pertinentiarum septem sedium in die Nicomedis martyris ... flor. 22, den. 66*)⁴⁹. Documentele îi au în vedere și pe iobagi. La 21 aprilie 1467, comitele timișean Petrus de Zokol (foarte probabil, rugat de abatele din Igrăș) a solicitat autorităților sibiene să obțină de la voievodul ardelean protecție pentru *pauperes iobagiones quatuor villarum abbatiae de Egres in partibus Transsiluanarum habitarum*, iar la 17 iulie 1493 erau amintiți iobagii din Țapu ai abatelui: *necnon Jeronimo, Symone Veres – in Holdwylag, Johanne Thoth et Sigismundo Gereb in eadem Holdwylag, domini abbatis de Egres iobagionibus*⁵⁰. Starețul era informat și solicitat în legătură cu supușii săi, inclusiv de către sașii sibiieni: *Item nuntio misso ad abbatem de Egres in facto pauperum cuiusdem ... flor. 2* (1495)⁵¹.

Un statut distinct îl au preoții care acordă asistență spirituală locuitorilor din regiune. Ei aparțin

⁴⁸ Ub, II, 294, nr. 897 (1366); DRH.C, XIII, 361, 364, 668, 670, nr. 230 (1366) și 438 (1369). Comitele Nicolae este remarcat ulterior (17 martie 1372) ca persoană particulară într-un proces de succesiune (Ub, II, 374, nr. 978; DRH.C, XIV (1371–1375), (2002), 127, 129, nr. 107).

⁴⁹ Ub, IV, 54–55, nr. 1827 (1417); *Quellen*, 186 (1495).

⁵⁰ Ub, VI, 282, nr. 3528 (1467); Magyar Nemzeti Levéltár, *Diplomatikai Levéltár* (în continuare: DL) 26451 (1493).

⁵¹ *Quellen*, 192.

confesiunii catolice și sunt atestați în toate cele patru sate abațiale, inițial la Țăpu (*sacerdotum de Hulduualach ... in archidiaconatus de maiori Kukullo*), între 8 ianuarie și 3 iulie 1309, apoi în registrele care consemnează colectele papale pentru anii 1332–1335. Parcurgerea însemnărilor bisericesti indică faptul că o parte a așezărilor colonizate cu sași au aparținut diecezei Transilvaniei și nu prepoziturii Sibiului, iar decanatele nu aveau încă o configurație spațială precisă, toate acestea fiind consecințe târzii ale procesului de colonizare finalizat, în linii mari, către anul 1300. Astfel, Țăpu, cunoscut ca „satul abatelui”, figurează inițial în arhidiaconatul Târnavei Mari, pentru ca ulterior să fie cuprins succesiv în decanatele Șeica (1333) și Șpring/ Secaș (1335)⁵². Aceleași registre sunt primele surse care dezvăluie numele preoților și sumele modeste încasate de la ei, pe parcursul unui an: Conrad (*Chunradus, Gunradus*) din Mănărade (*Munerad, Quinto Foro*) a achitat un fertun și jumătate de argint (1332), apoi 126 denari (1334); Filip din Soroștin (*Berunsten, Camino*) a dat cu totul 66 denari (1332–1333); Ioan din Țăpu (*villa Abbatis*) a plătit 84 denari (1333 și 1335), iar Mihai din Cenade (*Chanad*) – 44 denari (1334)⁵³. Reorganizarea diviziunilor ecleziastice a fost un proces continuu, extins până în secolul al XV-lea. Din decanatele Șeica și Șpring s-au desprins cele de Cenade și Calvasăr, menționate ca atare (*in et sub decanatus Frigidis aquis, Chanad ...*) în anul 1469⁵⁴. Decanatul de Cenade a cuprins toate satele abatelui igrișan, iar în timpul Reformei a format o surogăție (subdiviziune) a capitlului Șeica.

Datele referitoare la preoții care au păstorit comunitățile de oaspeți pot fi completate cu informații despre vestigiile materiale ale civilizației catolice. În prezent, mai pot fi cercetate doar monumentele din Cenade și Țăpu, deoarece biserica din Mănărade a fost demolată în 1863 și înlocuită cu o construcție modernă, iar la Soroștin edificiul medieval de cult a dispărut demult. Formele originale se păstrează cel mai bine la complexul bisericesc din Țăpu (aproximativ 70% din vechiul edificiu). Ridicarea lăcașului de cult s-a produs în secolele XIV–XV, anterior invaziilor otomane. Datarea este întemeiată pe forma planului și pe modalitatea de construire a zidului din piatră de râu. Biserica este

de tip sală, corul având ferestre cu muluri gotice. Zidul de incintă oval (cu axele de 43 × 57 m) a fost ridicat în secolul al XIV-lea, într-o tehnică folosită înaintea introducerii armelor de foc. El a rezistat până astăzi (în proporție de 80%), are peste 6 m înălțime și este prevăzut cu un drum de strajă pe două niveluri, cu un turn de poartă care are contraforturi puternice și ghidaje pentru o hersă, apoi un turn mai mic dotat tot cu un grilaj⁵⁵. Monumentul din Cenade a supraviețuit, sub forma lui originală, într-o proporție satisfăcătoare (60% la biserica și 50% din zidul de incintă elipsoidal). Biserica sală gotică a fost construită în secolul XV și, foarte probabil, lucrările s-au finalizat în primul sfert al veacului următor, fapt sugerat de anul 1522 gravat pe ușa portalului de sud. Lăcașul are un turn pe fațada vestică, aceasta fiind și singura parte păstrată în forma ei inițială, în timp ce corul și tronsonul răsăritean au fost refăcute la începutul secolului trecut. Zidul de incintă era dotat cu guri de tragere și avea atașată pe interior o galerie de lemn. Accesul era străjuit de un turn de poartă, dotat cu contraforturi puternici și o hersă, însă a fost demolat în 1923⁵⁶. La Mănărade, vestigiile sunt și mai inconsistente, deoarece biserica medievală de tip sală, fără turn, a fost demult demolată, iar din zidul de incintă, înalt de 6 m, se mai păstrează doar 40%⁵⁷. Cât despre edificiul din Soroștin, memoria colectivă nu a reținut decât existența unei construcții romanice cu totul ruinată, din care, la 1877, se mai vedeau arcuri semicirculare de ferestre și urme de frescă. Se pare că biserica veche era apărată de o curtină elipsoidală simplă, care avea un singur turn clopotniță ce străjuia accesul în incintă. De aici s-au putut recupera o cristelniță din piatră, databilă pe criterii stilistice în secolul XV, și părți din altarul poliptic realizat către 1515–1520, păstrat astăzi în biserica evanghelică din Mediaș⁵⁸.

Monumentele ecleziastice prezentate anterior sunt dovezile concrete ale posibilităților și voinței

⁵² Ub, I, 240, nr. 314 (1309); *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedök számadásai 1281–1375* (în continuare: *Rationes*), Budapest (1887), 114, 136; DIR.C, veac XIV, III, 166, 206, nr. 56.

⁵³ *Rationes*, 99, 114, 120, 126, 136; DIR.C, veac XIV, III, 138, 166, 178, 188, 206, nr. 56.

⁵⁴ Ub, VI, 376, nr. 3680.

⁵⁵ Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (Situri, monumente arheologice și istorice)*, Sibiu (2003), 233–234, nr. 241; A. A. Rusu, *op. cit.*, 559; Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericesti din Transilvania*, Sibiu (2009), 129–130, nr. B4 (descriere, axonometrie și plan).

⁵⁶ Zeno Karl Pinter, Ioan Marian Țiplic, Maria Emilia Crîngaci, *Biserica fortificată din Cenade, jud. Alba. Studiu istoric și arheologic, Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*, coord. Adrian Andrei Rusu, Szócs Péter Levente, II, Satu Mare (2002), 211–229; H. Fabini, *op. cit.*, 129, nr. B3 (descriere, axonometrie și plan).

⁵⁷ H. Fabini, *op. cit.*, 128, nr. B1 (descriere și plan).

⁵⁸ S. A. Luca, Z. K. Pinter, A. Georgescu, *op. cit.*, 219–220, nr. 227.

comunităților de oaspeți de a realiza simboluri durabile ale spiritualității, care nu doar să le mijlocească contactul cu divinitatea, ci și să le ofere protecție fizică în vremuri de cumpănă. Totodată, bisericile parohiale pot indica forța economică a satelor și starea materială a celor care populează așezările. Aceste repere devin cu atât mai prețioase cu cât informațiile despre viața economică a moșilor cisterciene sunt foarte rare și disparate. Este cunoscut faptul că elementul economic fundamental al unei abații cisterciene l-a constituit *grangia*. Aceasta era o exploatare cu o complexitate variabilă, care cuprindea terenuri arabile, fânețe, livezi, vii, păduri, dumbrăvi, heleșteie etc. Patrimoniul imobiliar era completat de exploatarea de mineruri și sare, de amenajări și clădiri variate, precum hambare, grajduri, țarcuri, mori, fierării, sticlării etc. În Occident, pe aceste exploatarea lucrau converșii sau frații laici ai Ordinului (*conversos laicos barbato*)⁵⁹.

Tipologia acestor grangii a fost determinată de particularismele geografice, precum specificul resurselor naturale și tradițiile economice locale. În cazul regatului maghiar, administrarea și organizarea grangiilor au avut forme diferite față de cele din Apusul european. În mod firesc, economia satelor era dominată de activitățile agro-pastorale, preocupări stimulate nu doar de cadrul natural, ci și de politica generală a Ordinului cistercian care a promovat introducerea de noi tehnici agricole, creșterea animalelor și comerțul⁶⁰. Absența surselor documentare nu permite detalieri concrete și, astfel, nici afirmații tranșante pentru perioada timpurie a prezenței monahilor în estul european⁶¹. Se poate admite doar faptul că formele specifice de agricultură cisterciană, precum cultivarea intensivă a pământului, s-au aplicat mai întâi în zonele vestice, de șes, însă statornicirea lor a fost puternic perturbată de invazia tătarilor⁶². De asemenea, dimensiunea și structura proprietăților cisterciene din regatul maghiar nu au favorizat producția agricolă intensivă, astfel că monahii au devenit activi

îndeosebi în economia secundară: exploatarea și valorificarea resurselor locale (în principal, fier și sare), fermajul, taxarea comercială etc⁶³. În cazul concret al abației igrișene se poate admite că doar posesia Pobar, aflată în vecinătatea complexului monastic, ar fi avut organizarea tipică unei grangii. În schimb, moșiile din Transilvania au funcționat după un alt model, determinat de configurația reliefului și structura populației. Aceste sate nu au fost locuite și exploatate de călugării și/ sau converșii cistercieni, ci de iobași și de oaspeți germanici, ultimii având tendința să se organizeze după modelul oferit de Scaunele săsești învecinate. Diferența se observă și la nivel de terminologie: cuvântul clasic care desemnează exploatarea cisterciană (*grangia*) nu este întâlnit în documente; în schimb, actele menționează adesea formele locale de organizare (*villa, decanatus*).

Detalii concrete despre activitățile agricole se găsesc în documentația conflictului foarte amplu care i-a opus pe coloniștii abatelui cistercian iobașilor capitlului de Alba Iulia (1367–1368). Deloc surprinzător, au fost consemnate lucrările efectuate nu pe moșiile mănăstirii, ci acelea făcute ilegal de coloniști în cuprinsul moșiei învecinate Cergău: semănarea de primăvară, adunarea recoltelor după data de 15 iunie (*segeta seu fruges cuiuscumque generis existant, in ipsa terra per dictos iobagiones ipsius domini abbatis ... anno in presenti seminatas ... ipsius iobagionibus metendas et deducendas permisissent et reliquissent*) și cosirea fânețelor (*fenilia ... pro ipsis falcassent et congregassent*) la început de septembrie⁶⁴.

Exploatarea sării ar fi putut să fie o îndeletnicire aducătoare de venit, dar ea rămâne cantonată doar în sfera ipoteticului. Masive de sare gemă se află la Mănărade și Cenade, în ultimul sat existând numeroase izvoare cu apă sărată care i-au dat numele de *Salencen* (1315) și *Scholten* (1495). Posibilitatea obținerii de sare (prin extracția mineralului sau prin procedeul evaporării apei care îl conține) a fost exprimată în istoriografie⁶⁵, însă cercetările arheologice nu au adus confirmarea. Absența acestei ocupații se întrevede și din conținutul mai multor tipuri de înscrisuri: a) registrul de socoteli al Sibiului care consemnează, pentru luna martie 1495: *item alio nuntio misso post dominum camerarium salium ex parte pauperum 4 villarum ... flor. 0 den. 25 (...)* *item nuntio misso ad Koloswarinum ad camerarium Thordensem in facto pauperum 4 villarum ... flor. 1 den. 50*; b) două scrisori, din 9 mai și

⁵⁹ V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, 247–248, nota 41; 253, nota 56.

⁶⁰ *Ibidem*, 131.

⁶¹ *Ibidem*, 140 (declară categoric: „sub nici o formă nu poate fi acreditată, pentru Igrăș sau Cârța, ideea unei îmbunătățiri economice prin chemarea cistercienilor, pentru că nimic din istoria zonelor respective nu ne îndreptățește să observăm performanțe tehnico-economice demne de luat în considerare”), 147 (pe baza unor descoperiri arheologice, autorii admit totuși că „în cazul Igrășului, unde mănăstirea a fost înființată într-o zonă mlaștinoasă, este evident că asemenea lucrări de drenaj trebuie să fi fost conduse de cistercieni”).

⁶² D. Bácsatyai, *op. cit.*, 280.

⁶³ B. Romhányi, *op. cit.*, 197.

⁶⁴ Ub, II, 303, 315, nr. 904, 916; DRH.C, XIII, 424, 519, nr. 262, 330.

⁶⁵ Ü. Bencze, *op. cit.*, 253.

22 octombrie 1495, prin care *de voluntate et mandato regiae maiestatis*, locuitorii satelor *Chanad, Monera, Holdwylag et Soresthen ad Egres pertinentes* urmau să primească *ad rationem regiam* o despăgubire de 100 de florini, achitată în sare⁶⁶.

La fel de slab luminată documentar este viața comercială din cuprinsul posesiunilor abațiale. Satul Mănărade, prin amplasarea în valea Târnavei Mari, foarte aproape de Blaj, avea cele mai mari șanse de a deveni un bun vad comercial. Această oportunitate a fost exploatată de timpuriu, dovadă că locul apare consemnat cu numele de *Quinto Foro* (1332), iar mai apoi ca *Monyora alias Donnerstagmarkh* (18 iulie 1530)⁶⁷. Indiscutabil, acest târg organizat în zilele de joi a adus mari beneficii proprietarului și localnicilor, însă sursele scrise păstrează o discreție totală despre natura și valoarea acestor câștiguri.

În lumina celor arătate mai sus, abația din Igrîș ar fi avut, teoretic, venituri însemnate de pe urma celor patru sate stăpânite în Transilvania (*praedictum monasterium seu abbatiam de Egres necnon praedictas possessiones Chanad, Monora, Apathfalwa et Sorosthen cum suis pertinentiis fructusque, provenitus, census, collectas et quascumque alias obventiones earundem*)⁶⁸, însă realitatea a fost cu totul alta. Documentele medievale evidențiază că mănăstirea cisterciană nu a mai cunoscut niciodată prosperitatea de dinaintea invaziei mongole. La 1357, se prezenta regelui Ludovic I de Anjou situația contrastantă a abațiilor de la Igrîș și Cârța: prima era aproape pustie și foarte sărăcită, pe când filiala sa se arăta mai animată (*qui et magnam paupertatem allegat; qui sex monachos de cetero tenebit. Sed abbas de Kertz modo tredecim monachos tenet*)⁶⁹. Starea precară a așezământului s-a perpetuat până la sfârșitul existenței sale. Din 8 noiembrie 1489 provine o *Supplicatio Martini abbatis monasterii S. Mariae de Egres ordinis Cisterciensis, Chanadiensis dioecesis* către papa Innocențiu VIII, prin care pontiful era informat că *Monasterium jam fere desolatum ac bonis et monachis destitutum*, fiind spoliată chiar de puținii slujitori ai săi⁷⁰.

⁶⁶ *Quellen*, 184; Ub, VIII [1487–1500] (online), nr. 5515, 5516.

⁶⁷ DIR.C, veac XIV, III, 138, nr. 56; *Rationes*, 99; Friedrich Schuller, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens von der Schlacht bei Mohács bis zum Frieden von Großwarden*, *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, 28 (1898), 3. Heft, 492, nr. 105.

⁶⁸ Enumerare în actul regelui Sigismund de Luxemburg, din 29 septembrie 1417 (Ub, IV, 55, nr. 1827).

⁶⁹ Békefi Remig, *A pásztoi apátság története 1190–1702*, Budapest (1898), 257, nr. XI.

⁷⁰ K. Juhász, *op. cit.*, 283–284, nr. LX (citatul la p. 283).

Conținutul rapoartelor pare inexplicabil, din moment ce abația dispunea de proprietăți funciare și venituri bănești, cele patru posesii ardelenene putând asigura, doar ele singure, nevoile materiale ale unui număr însemnat de călugări. Răspunsurile trebuie căutate în raporturile statornicite de așezământul cistercian cu regalitatea, cu nobilii transilvăneni, dar mai ales cu reprezentanții Națiunii săsești. Un impediment constant în administrarea și apărarea moșiilor ardelenene a fost distanța mare care le separa de abația mureșană. Această realitate era exprimată foarte limpede de episcopul de Cenad în misiva trimisă magistratului sibian, la 7 aprilie 1469, prin care îi solicita protejarea posesiunilor mănăstirii cisterciene în drepturile și libertățile lor (*quia nos certas possessiones ecclesiae nostrae de Egres partibus in illis, ut bene scitis, habemus, ad quarum protectionem et continuam revisionem homines nostros ibi saepius mittere non possumus propter magnam loci distantiam ...*)⁷¹. Realitatea cunoscută sașilor (*ut bene scitis*) era evidentă inclusiv pentru episcopul și nobilii ardeleni care, cu toții, au profitat de pe urma ei.

Conform practicilor medievale, produsele erau taxate în favoarea stăpânului de pământ, în cazul de față, starețul igrișan. El putea pretinde a noua parte din producția moșiilor sale, aspect documentat foarte rar și numai în perioada târzie, când satele abațiale erau deja integrate fiscal în Universitatea sașilor. Astfel, la 24 decembrie 1488, regele Matia Corvin i-a interzis starețului Martin să mai pretindă impozite mărite de la iobagii aflați pe moșiile mănăstirii sale (*gravius exactionare coepisses et maiores quam prius consuetum esset solutiones et census ad eos imponeres sicque illos pro tuo arbitrio impune vexares et opprimeres*). Pentru a spori eficacitatea acestei măsuri, în aceeași zi, suveranul le-a poruncit sașilor din cele Șapte Scaune să-i apere pe zișii iobagi de orice taxare care prisosește și de alte greutăți sporite (*superflues exactiones atque alia plurima gravamia*)⁷². Peste ani, registrul de socoteli al Sibiului menționează lapidar tentativele abatelui igrișan de a-și încasa nona, ceea ce a atras reclamațiile sașilor la voievod și chiar la rege: *Item domino Andreae Doleatori misso ad dominum vavodam propter nonas, quas abbas quatuor villarum de Egres ab eis exigere voluit cum famulo ... flor. 2.* (iulie 1495); *tem nuntio misso ad maiestatem regiam in facto nonarum, quas familiares abbatis de Egres vigore litterarum regalium ab eis exigere valebant*

⁷¹ Ub, VI, 387, nr. 3697.

⁷² Magyar Nemzeti Levéltár, *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (în continuare: DF) 245101, 245102; Ub, VIII (online), nr. 4802 (text integral) și 4803 (regist).

(5 august 1495).⁷³. Aceste demersuri de mărire a contribuțiilor supușilor trebuie puse pe seama intenției abatelui de a renova așezământul monastic ajuns în paragină. Din informațiile de mai sus reiese că ierarhul a apelat la strategii diverse pentru a obține ajutoare și fonduri: exigențe materiale mai mari față de șerbii săi și atragerea bunăvoinței regale pentru a i se admite pretențiile sporite. La acestea s-au adăugat solicitările făcute prin diverși interpuși, precum castelanii de Igrîș (Nicolae *de Oldi* și Baltazar *de Bessenu*) care au fost determinați să ceară, în nume propriu, ajutorul primarului sibian pentru reconstrucția mănăstirii cisterciene Sf. Maria, aflată în părăsire (*desolatum*)⁷⁴.

Influența slabă a abatelui de Igrîș se observă și în plan religios. Deși era unul dintre ierarhii respectați ai regatului, starețul cistercian nu avea autoritate asupra preoților din satele sale și nici posibilitatea de a percepe decima ecleziastică. Puterea reală a fost deținută de episcopia transilvană și de sași. S-a arătat mai sus constituirea unui decanat distinct cu sediul la Cenade, desprins din cel de Șeica înainte de 1469, în care au intrat toate cele patru sate ale abatelui igrișan. Primele mențiuni ale sale apar în contextul dispozițiilor luate de capitlul (1469) și episcopul de Alba (1475) ca preoții și rectorii decanatelor săsești să se bucure de dreptul străvechi de a-și redacta testamente prin care să decidă în mod liber soarta bunurilor personale dobândite în timpul vieții⁷⁵. Totodată dijma strânsă de la locuitorii satelor abațiale revine episcopiei Transilvaniei care o folosește pentru nevoile proprii. La 11 aprilie 1431, papa Eugen IV a confirmat solicitarea episcopului George Lepes pentru amenajarea a două altare noi în catedrala din Alba Iulia ce urmau să fie întreținute din diferite venituri, printre care și zeciuala satului episcopal Mănărade (*decimas de villa episcopali Munera*)⁷⁶. Peste ani, la 20 ianuarie 1493, pastorul din chiar „satul abatelui” (*plebanus villae abbatis*, Țapu), primea favoarea de a-i fi redusă contribuția pentru *census cathedralici*, de la două mărci (așa cum era înregistrat *in registri antiqui*) la doar patru florini, fiind scutit de orice

altă plată pentru acel an. Rabatul fusese solicitat de Magistratul Sibiului și aprobat de judele curții episcopale transilvane⁷⁷.

*

Învecinarea satelor abațiale cu moșiile capitlului de Alba și ale nobililor, precum și cu Scaunele sașilor a generat inerente conflicte de proprietate. Unele litigii au fost ample și de durată, iar cele mai multe s-au sfârșit în defavoarea monahilor cistercieni. De asemenea, majoritatea proceselor au avut ca obiect hotarele și vecinătățile moșiei Mănărade. Cea mai timpurie atestare a unui conflict provine din anul 1318 și privește posesia Lupu (*Farkastelke*) situată la sud de Mănărade. Două acte evocă epilogul unei neînțelegeri ivite între starețul Ioan de Igrîș și doi particulari (comitele Blauuch și Hennyngus) care s-a rezolvat prin jurământul depus de șase notabili în fața capitlului de Alba. Aceștia au declarat că moșia Lupu, donată de rege celor doi reclamanți, nu aparținea abației Igrîș (8 mai 1318)⁷⁸. Jurământul a fost o probă suficientă în fața pretențiilor nedovedite ale starețului cistercian care, astfel, a pierdut procesul. Recunoașterea drepturilor de proprietate nu a exclus încălcările de posesie, acestea fiind rezolvate doar prin hotărniciri periodice și reconfirmări repetate ale marginilor. Succesiunea acestor demersuri se poate urmări din cuprinsul unui document amplu, redactat către mijlocul secolului al XVI-lea. La 30 iunie 1542, guvernatorul George Utješonović (Martinuzzi) semnala faptul că fusese solicitat de către Ioan Barlabássy, episcopul de Cenad, să-i faciliteze eliberarea unei scrisori de hotărnicire a tuturor moșiilor (*totalium possessionum*) Cenade, Țapu, Mănărade și Soroștin, aflate în comitatul Alba, pentru a-și putea apăra drepturile asupra iobagilor și locuitorilor de acolo. În consecință, guvernatorul s-a adresat capitlului de Alba pentru eliberarea copieii, iar arhivarii de acolo au descoperit o scrisoare a voievodului Ioan Pongrácz de *Dengeleg*, din 11 octombrie 1468, tot către capitlul albens, urmare a cererii venite de la Ioan Szokoli, episcopul de Cenad și administratorul abației Igrîș, care solicita restabilirea hotarelor dintre posesiile Mănărade și Lupu (*Farkasthelke*). Raportul capitlului arată că delimitarea celor două moșii s-a realizat într-o zi de miercuri, la o dată devenită ilizibilă în text; era precizat faptul că moșia Mănărade se învecina cu un râu (al cărui nume nu s-a păstrat, dar, foarte probabil,

⁷³ *Quellen*, 190–191; H. Klima, *op. cit.*, 35.

⁷⁴ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României (în continuare: SJSAN), *Colecția de acte fasciculate*, G. *Probleme religioase*, nr. 91, f. 1. Documentul trebuie datat pe baza menționării comitelui Pavel Chinezu și a zilei de vineri, 14 februarie, care se potrivește doar anilor 1483 sau 1494.

⁷⁵ Ub, VI, 376, nr. 3680 (1469); VII (1474–1486), (1991), 42, nr. 4039 (1475).

⁷⁶ Lukcsics Pál, *XV. századi pápák oklevelei/ Diplomata pontificum saec. XV, II (1431–1455)*, Budapest (1938), 44, nr. 21. Regest în Ub, IV, 441, nr. 2124.

⁷⁷ DL 245396. Regest în Ub, VIII (online), nr. 5332.

⁷⁸ Kristó Gyula, *Anjou-kori Oklevéltár, V (1318–1320)*, Budapest–Szeged (1998), 58, 61, nr. 120, 128.

este Târnava Mare), cu posesia Farkasthelke spre răsărit, de care o despărțea o vale, cu Cergăul Mare (*Magyar-Chergeud*) către apus, iar spre sud din nou cu Farkasthelke. Hotărnicirea a constat și în refacerea unor semne de hotar, unele dintre ele fiind de piatră (*duas metas lapideas*)⁷⁹.

Un alt conflict patrimonial a fost generat de pretențiile asupra unor părți din moșia Veza, învecinată cu Mănărade⁸⁰. Faptul că ambele așezări sunt atestate concomitent (1263), au un statut similar (lipsite de locuitori și fără proprietari, administrate de slujbași regali până în momentul donării lor magistrului Jula), iar în 1315 ele nu figurează printre moșiile retrocedate călugărilor cistercieni, lasă impresia că Veza putea fi o proprietate a mănăstirii din Igrăș. Realitatea se devoalează în anii 1319–1320, când o parte a posesiei Veza a fost pierdută prin proces de abatele bănățean în favoarea unui anume Herbord. Etapele acțiunii judiciare nu sunt cunoscute, însă epilogul acesteia reiese din solicitarea vicevoievodului Transilvaniei, adresată capitlului din Alba Iulia, de a proceda la punerea lui Herbord în posesia unui pământ din moșia Veza cu tot ce ține de el, așa cum l-a dobândit prin judecată înaintea voievodului Dosa, de la abatele de Igrăș (*sicut coram domino Dausa vaivoda ipsa terra super abbatem de Egrus iudicialiter pervenit et acquisivit*). Procedura administrativă s-a realizat foarte prompt: cererea vicevoievodului din 19 februarie 1320 s-a materializat în hotărnicirea efectivă din 24 februarie *nemine contradictore existente*, urmată de emiterea unei scrisori privilegiale pentru Herbord, care să confirme punerea sa în posesie și delimitarea proprietății (28 februarie – 1 martie). Actul capitular descrie procedura separației și indică traseul hotarului dintre moșia abațială Mănărade, proprietatea capitlului albens numită Cergău și pomenitul pământ ce ține de moșia Veza, care urmează atât vechile semne de demarcație (*iuxta antiquas metas erectas*), cât și altele noi ridicate atunci (*nova meta terrea erecta*). În general, granița a urmat pârâul Cergău de la o creastă (*berch*) deluroasă până la vărsarea lui în Târnava Mare (*ubi rivulus de Chergeud cadit in fluvium Kukulleu*)⁸¹. Importanța practică a acestui act

a fost similară cu cea a documentului care detaliază marginile dinspre posesia Lupu. La 4 februarie 1550, guvernatorul Martinuzzi a adresat o nouă solicitare către arhivarii Albei, tot la întâmpinarea episcopului Ioan Barlabássy, pentru eliberarea unei copii după înscrisul redactat cu peste două secole în urmă, referitor la hotarele dintre moșia sa episcopală (*possessionis suae episcopalis Monora vocatae*) și pământul Veza⁸².

Exemplele anterioare au surprins disputele teritoriale ale abației cu persoane particulare, litigii pe care instanțele voievodatului transilvan le-au aplanat destul de repede și într-un mod cât mai echitabil. În lipsa dovezilor concludente care să-i susțină pretențiile, abația din Igrăș a trebuit să respecte sentințele pronunțate și măsurile administrative conforme acestor decizii. În schimb, conflictul așezământului cistercian cu capitlul din Alba Iulia, pentru o parte a moșiei Cergău, a fost mult mai îndelungat și violent, terminându-se în condiții foarte dezavantajoase pentru monahii igrișeni. Primul semn de vrajbă se întrevede la 17 mai 1336, când capitlul din Oradea a raportat regelui Carol Robert atât hotărnicirea moșiei Cergău stăpânită de capitlul de Alba Iulia, cât și opreliștea ridicată, pentru o bucată de pământ din acea proprietate, de către băieții lui Blasiu (Nicolae, Albert și Petru), împreună cu cei 12 jurați și întreaga comunitate a satului Mănărade, în numele abatelui de Igrăș, stăpânul lor (*a parte filiorum Blasii Nicolaus de Munerad, Olbrehtus et Petrus villici necnon duodecim iurati ac tota communitas villae Munerad nomine abbatis de Egres domini eorum contradixissent*), toate petrecute la 26 aprilie anterior. Tot atunci s-a hotărât citarea abatelui și întregii comunități din Mănărade în fața scaunului judiciar al voievodului Toma Szécsényi, la 2 iunie 1336⁸³. Rezultatul acestui demers nu este cunoscut, însă după trei decenii conflictul s-a reaprins cu ocazia acțiunii de delimitare și de ridicare a unor semne noi de hotar pe moșiile capitlului albens. Raportul clericilor din conventul Cluj-Mănăstur către vicevoievodul Petru de Oarda/ Váradjai arată că oaspeții din Mănărade (*hospites de Munera*), convocați să asiste la hotărnicire și la ridicarea semnelor de margine, s-au împotrivit cu forță armată (*potencialiter armatis manibus irruendo*) și, în consecință, au fost citați în fața demnitarului ardelean, pentru 15 septembrie 1364⁸⁴. Litigiul a continuat și

⁷⁹ DL 30466, 3–4 (1542), 6–7 (1468), 8–9 (descrierea hotarelor). O altă copie (din 1805), cu actul din 1542/ 1468, la SJSAN, *Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale*, seria U V, nr. 1995, 8–9.

⁸⁰ Veza este un cartier al orașului Blaj, la 5 km vest de Mănărade.

⁸¹ Ub, I, 343–345, nr. 370 (19 februarie), 371 (28 februarie), 372 (1 martie 1320); DIR.C, veac XIV, I, 338–341, nr. 391, 392, 394.

⁸² SJBAN, *Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale*, seria U V, nr. 1995, 14–15.

⁸³ Ub., I, 476–478, nr. 525; DIR.C, veac XIV, III, 385–387, nr. 294.

⁸⁴ DRH.C, XII, 314–315, 326–327, nr. 307 (porunca de

în anii următori, pe două planuri: a) în instanță, prin pertractările abatelui Alard, cu scopul de a prelungi procesul și a obține o sentință favorabilă; b) în teren, prin atitudinea agresivă a locuitorilor din Mănărade, cu scopul de a se înstăpâni asupra terenului disputat. Se poate observa o consonanță între atitudinea sătenilor și politica abatelui, primii având acordul, chiar încurajarea, seniorului lor, iar clericul fiind mulțumit de cutezanța supușilor săi. Strategia abatelui este evidențiată în cuprinsul câtorva acte emise în anul 1367. Astfel, încă din toamna precedentă (5 octombrie 1366), când s-a hotărnicit moșia Cergău și i s-au trasat marginile dinspre Mănărade, reprezentanții abatelui de Igrîș și ai oamenilor din Mănărade (*comes Nicolaus et alter Nicolaus iudex abbatis de Egrus in possessionis eiusdem abbatis et populorum de Monera*) au făcut opoziție, mărturisind ulterior (8 noiembrie), în fața vicevoievodului Petru, că „pomenitul domn abate n-a împiedicat pe acel capitlu [de Alba] de la ridicarea adevăratelor sale semne de hotar, ci s-a împotrivit pentru aceea că [acel capitlu] voise să cotropească și să alipească la zisa lor moșie Cergău o bucată foarte mare din pământul lui, ce ținea de moșia lui Mănărade, cu privire la care [bucată] abatele are acte temeinice, pe care e gata pregătit să le înfățișeze”. Tot atunci, partea adversă a subliniat că „domnul abate, prin felurite măsuri de amânare, a tot târăganat judecata, iar acest lucru l-au dovedit pe deplin prin arătarea mai multor scrisori de chemare în judecată, de amânare și de amendare”. Vicevoievodul Petru s-a arătat îngăduitor și a decis o nouă amânare, pentru 13 ianuarie 1367, dar și amendarea abatelui cu trei mărci de aur. La sorocul menționat, abatele a arătat doar o copie a actului regal din 1205, deja discutată mai sus, fără a convinge instanța de dreptatea cauzei sale. I s-a dat un alt termen pentru prezentarea documentelor autentice, precum și o nouă amendă judiciară de trei mărci. La 1 mai 1367, reprezentantul abatelui nu a adus nicio dovadă concludentă, astfel că instanța a hotărât irevocabil ca, până la 1 iulie următor, capitlul de Alba să fie pus în posesia terenului disputat⁸⁵.

În acest timp, abatele de Igrîș a reușit să obțină o scrisoare regală de amânare a judecării, iar în replică, monahii din Alba au făcut demersuri pentru a primi de la suveran un mandat de reîncepere a procesului care trenase prea mult (înainte de 25

hotărnicire din 6 august 1364) și 319 (raportul clericilor din 1 septembrie 1364).

⁸⁵ Ub, II, 294–297, nr. 897; DRH.C, XIII, 360–366, nr. 230.

aprilie 1367)⁸⁶. Formalitatea punerii în posesie nu s-a putut derula pașnic, deoarece toți oamenii sau oaspeții din satul Mănărade (*universi populi seu hospites de ipsa villa Monera*) s-au ridicat cu puterea armelor împotriva reprezentanților capitlului din Cluj, pe care nu i-au lăsat să hotărnicască bucata de pământ disputată și să ridice semne noi, mai mult, încercând să-i omoare (1 iulie 1367)⁸⁷. După câteva zile (11 iulie), vicevoievodul Petru a confirmat dreptul de proprietate al capitlului de Alba asupra terenului în litigiu și a luat act de imposibilitatea prețuirii moșiei Cergău, din pricina atitudinii oamenilor din Mănărade, promițând să facă dreptate dacă reprezentanții capitlului albens vor reclama violențele petrecute⁸⁸. Situația tensionată a rămas în atenția demnitarului ardelean, dovadă că, la 26 august, el s-a adresat din nou capitlului din Cluj-Mănăstur, cerându-i să ancheteze și alte abuzuri săvârșite de sătenii din Mănărade: distrugerea semnelor de hotar, cosirea și transportarea fânului de pe terenul litigios, amenințarea cu moartea a iobagilor de pe moșia Cergău etc⁸⁹. Nu după mult timp (12 septembrie), capitlul clujean a raportat vicevoievodului Petru realizarea anchetei care confirmă toate samavolniciile reclamate. În paralel, reprezentanții comitelui și juzilor nobiliari de Alba au întreprins o investigație similară. Când locuitorii din Mănărade au fost întrebați despre atitudinea lor „ei au răspuns clocotind de turbare că dacă se vor ridica iar acele semne, nu odată, ci de două și de trei ori, ba chiar de zece ori, ei le vor strica cu totul, și că, așa cum au obișnuit până acum să beneficieze de toate roadele sau foloasele pomenitei moșii Cergău, se vor folosi și de aici încolo necurmat, după obiceiul lor îndătinat” (*zelantes furibunde respondissent, non ut semel, secundario aut tertio erigerent, immo si decies de novo metas apponerent, penitus ex toto destruerent et omnes fructus seu utilitates praenotatae possessionis Chergeud uti et perfrui consuevissent, adhuc more solito incessanter uterentur*)⁹⁰.

Cu siguranță, discordia avea toate șansele să continue, însă ea s-a aplanat după dispariția abatelui Alard, când noul stareț Ioan a adoptat o atitudine conciliantă. O scrisoare a conventului

⁸⁶ DRH.C, XIII, 353–354, nr. 224.

⁸⁷ Ub, II, 299–300, nr. 901; DRH.C, XIII, 408–409, nr. 248 (act din 4 iulie 1367).

⁸⁸ Ub, II, 300–301, nr. 902; DRH.C, XIII, 411–413, nr. 251.

⁸⁹ Ub, II, 301–302, nr. 903; DRH.C, XIII, 419–420, nr. 258.

⁹⁰ Ub, II, 302–303, nr. 904; DRH.C, XIII, 424–426, nr. 262.

Cluj-Mănăstur, din 13 iunie 1368, dovedește că abatele Ioan de Igrîș recunoscuse direct dreptul capitlului albens asupra terenului disputat, stăpânire întemeiată atât pe sentințele judiciare anterioare, cât și pe „acte foarte puternice”, în timp ce mănăstirea cisterciană nu putea emite nicio pretenție justificată asupra pământului în cauză. De aceea, abatele Ioan a îngăduit capitlului de Alba să stăpânească veșnic pământul pentru care existase atâta vrajbă „potrivit cu mersul și înconjurul semnelor de hotar”. Pentru toate violențele săvârșite în anul precedent, abatele s-a învoit ca țărani din Mănărade să plătească o despăgubire de 200 florini, în bani sau în natură, eșalonată în trei tranșe cvasi-egale, iar neplata sau întârzierea să se pedepsească cu dublul acestei sume. Arhidiaconii capitlului albens au acceptat ca iobagii din Mănărade să adune, de pe pământul disputat, recolta și toate roadele semănate în acel an, plătind însă „birul pământului” (*terrarium*) și dijmele (*decimas*) cvenite din acele bucate, mai precis acele obligații față de biserică și de stăpânul locului (care aici era tot biserică)⁹¹. Prin această înțelegere, conflictul patrimonial ar fi trebuit să se încheie, însă documentele ulterioare nu aduc confirmarea. La 13 noiembrie 1369, congregația generală de la Turda, prezidată de voievodul transilvan Emeric Lackfi, a reluat dezbaterea litigiului dintre capitlul din Alba Iulia și abatele de Igrîș, trecut pe la mai multe instanțe în anii 1367–1368. Cu acel prilej, s-a arătat că nu se realizase nicio plată la cele trei termene stabilite, astfel că valoarea despăgubirii se dublase. Un aspect interesant din cuprinsul sentinței date este că, deși pagubele fuseseră provocate doar de locuitorii din Mănărade, despăgubirea îi privea acum pe iobagii din toate cele patru sate abațiale. Instanța a mai decis dublarea datoriei, anume: 200 de florini capitlului de Alba, pentru pagubele provocate anterior, și alți 200 de florini instanței voievodale, drept gloabă judiciară. Sumele trebuiau achitate în două tranșe, în prima jumătate a anului 1370, cu posibilitatea dublării lor în caz de neplată⁹². Mărturiile acelei epoci nu oferă alte amănunte despre onorarea datoriilor bănești, în schimb ilustrează grija clericilor din Alba Iulia de a-și proteja posesiunile funciare prin acte incontestabile. Astfel, la 19 aprilie 1372, tot într-o congregație generală prezidată de același voievod Emeric Lackfi, reprezentanții capitlului albens au obținut confirmarea sub formă de privilegiu a scrisorii vicevoievodului din 1367, referitoare la hotarele dintre moșia Cergău și

posesia abațială Mănărade (*in facto erectionis metam possessionis eiusdem capituli Chergeud vocatae a parte villae Monera vocatae possessionis videlicet abbatis de Egrus*)⁹³.

Stări conflictuale sunt reperate și în părțile estice ale proprietăților abațiale, fiind generate tot de pretențiile lipsite de înscrisurile care să le justifice. S-a arătat mai sus, disponibilitatea regelui Carol Robert de Anjou de a restitui abației igrișene toate posesiile ocupate de fostul voievod Ladislau Kán, doar pe baza afirmațiilor susținute de starețul Egidiu (*quas frater Egidius abbas eiusdem ecclesiae asseruit et dixit*). Printre moșiile retrocedate la 1315 s-a aflat și o parte a satului Șeica Mică (*et partem in villa Salchelk*) care, un veac mai târziu, s-a aflat în centrul unei dispute cu abatele de Igrîș. La 29 mai 1419, un act al regelui Sigismund de Luxemburg evidențiază tentativa abatelui Emeric de a ocupa posesia Șeica Mică, aflată încă de la întemeierea sa pe Pământul Crăiesc, ulterior fiind integrată în cele Două Scaune săsești, anume Mediaș și Șeica. Starețul a vrut să o recapete și să o stăpânească în virtutea unui drept vag al zisei biserici (*nomine iuris dictae ecclesiae occupare et recaptivare*), tentativă care a atras opoziția sașilor din cele Două Scaune. Suveranul a intervenit în dispută, evidențind faptul că moșia Șeica Mică a aparținut dintotdeauna Coroanei maghiare și nu abației cisterciene din Igrîș (*Verum quia praefata possessio Kysseelk a sua primaeva fundatione coronae sanctae regni Hungariae in suis iuribus semper annexa, censualis et subdita fuit et numquam abbati praedictae ecclesiae Egres exstitit subiecta*), motiv pentru a decide ca tranșarea litigiului să se facă doar de către instanța regală (*motam et suscitatum personaliter adiudicare et finaliter concludere volumus*)⁹⁴. Epilogul procesului nu este cunoscut, însă, din amănuntele expuse mai înainte, reiese limpede că starețul nu ar fi avut șanse să-l câștige.

*

Un alt aspect important referitor la moșiile ardelenale ale abației îl reprezintă raporturile statornicite cu Scaunele săsești aflate în imediata vecinătate. Parcurgerea documentației disponibile evidențiază tendința constantă a sașilor de acaparare a proprietăților așezământului cistercian, fie direct (prin donație regală sau cumpărare), fie pe căi ocolite (prin integrarea în sistemul fiscal, militar și religios propriu). Toate demersurile au avut acordul autorității centrale care dispunea de dreptul de patronat

⁹¹ Ub, II, 313–315, nr. 916; DRH.C, XIII, 518–521, nr. 330.

⁹² DRH.C, XIII, 666–671, nr. 438.

⁹³ Ub, II, 378, nr. 982; DRH.C, XIV, 171–172, nr. 129.

⁹⁴ Ub, IV, 88–89, nr. 1854.

asupra bisericilor, îndeosebi pentru fundațiile religioase regale. Această prerogativă este menționată timp de secole și privește inclusiv așezământul de la Igrîș: în 1315, regele restituie mănăstirii moșiile pierdute *cum nos simus patronus et tutor omnium ecclesiarum Vngaricalium*, iar după două secole, în 1514, suveranul uzează de *auctoritate iuris patronatus nostri regalis* pentru numirea noului episcop de Cenad și punerea lui în posesia tuturor bunurilor diecezei, inclusiv ale fostei abații Igrîș⁹⁵. Înainte de a trece în revistă raporturile călugărilor cistercieni cu comunitatea sașilor ardeleni mai trebuie anticipat faptul că eforturile de preluare a celor patru sate târnăvene și de integrare a lor în *Universitas Saxonum* au fost îndelungate, însă au avut un succes limitat, deoarece moșiile dorite au rămas în proprietatea mănăstirii igrișene până la sfârșitul existenței sale.

Primul semn al procesului de extindere a influenței sașilor asupra satelor abațiale datează din anul 1315. Atunci, regele Carol Robert a dispus nu doar retrocedarea posesiunilor cisterciene, ocupate anterior de voievodul Ladislau Kán, ci și plasarea locuitorilor acestora sub protecția specială a suveranului (*in nostram receperimus protectionem specialem*). Îndeplinirea acestei măsuri a fost îndreptățită sașilor sibiieni care erau datori să-i apere pe supușii abatelui de toți cei care i-ar vătăma. Alegerea Sibiului nu este întâmplătoare: în acel moment orașul era în plină afirmare și deținea o autoritate recunoscută asupra celor Șapte Scaune săsești. Totodată, locuitorii posesiilor abațiale erau, cu siguranță, oaspeți veniți din Apus, fapt care l-a îndreptățit pe rege să-i plaseze firească sub ocrotirea unui oraș german. Protecția instituită atunci are mize evidente: supușii starețului trebuiau apărați de ingerințele autorităților și nobilimii ardeleni, astfel încât să își poată îndeplini obligațiile față de mănăstirea îndepărtată (*et ipsos libere servire eidem ecclesiae permittatis*)⁹⁶.

Următoarea mărturie edificatoare se lasă așteptată timp de un secol, până la 16 mai 1416, când regele Sigismund, aflat tocmai la Londra, poruncește voievodului Nicolae Csáki să ancheteze plângerea sașilor din cele Șapte Scaune potrivit căreia oaspeții și locuitorii din cele patru sate aparținând mănăstirii igrișene fuseseră obligați să-și trimită oștenii în banderile nobililor, deși obiceiul era ca ei să servească militar în contingentele sașilor. Suveranul își reafirma hotărârea de a respecta drepturile și cutumele existente, poruncind voievodului să

asigure în continuare participarea locuitorilor celor patru sate doar în oastea sașilor⁹⁷. Piesa documentară reprezintă o dovadă concludentă a ingerințelor nobiliare, deopotrivă în cuprinsul moșiilor cisterciene și al comunităților de saxoni, precum și a incapacității nobililor și sașilor de a-și rezolva prin negocieri directe neînțelegerile legate de organizarea militară, fiind necesară intervenția monarhului. Abuzurile nobililor erau mai vechi, fapt sugerat de preocuparea abatelui Ioan de a obține o copie legalizată a hotărârii regale din 2 mai 1315, foarte probabil cu scopul de a-i servi într-un litigiu⁹⁸. De asemenea, scrisoarea din 1416 arată fără echivoc influența sașilor în satele stăpânite de starețul cistercian, deocamdată numai din punct de vedere militar, prin încorporarea locuitorilor (oaspeți liberi sau iobagi) în cadrul celor Șapte Scaune⁹⁹.

Autoritatea mănăstirii cisterciene asupra posesiunilor sale îndepărtate se putea diminua și mai mult în momentele când scaunul abațial era vacant. Această posibilitate a fost anticipată în anul 1417, când starețul Emeric, mânat de prudență, a solicitat regelui Sigismund o garanție scrisă, prin care să se precizeze în mod expres că în absența unui păstor al instituției monastice, veniturile moșiilor ar fi revenit mănăstirii proprietare. Suveranul a dat curs solicitării, afirmându-și respectul deosebit pentru așezământul din Igrîș (... *praedicto monasterio de Egres, ad quod devotionem gerimus specialem*) și apreciind chibzuința starețului care oricând putea să moară, să fie transferat ori să i se întâmple ceva neprevăzut (*sicuti humanum est mori seu viam universae carnis ingredi aut abinde aliorum transferri contigerit*). Regele a decis ca în asemenea momente (*infra tempus vacationis praedicti monasterii seu abbatiae*), moșiile eclesiastice să intre sub ocrotirea jurilor și juraților celor Șapte Scaune, veniturile lor să revină în totalitate călugărilor, iar autoritățile și nobilii din Transilvania primeau interdicția de a intra pe aceste posesiuni, de a pretinde sau a lua orice fel de alimente, câștiguri, încasări, arendări și venituri¹⁰⁰. Garanția s-a dovedit foarte utilă, iar către sfârșitul veacului (10 septembrie 1494) a primit reconfirmarea regelui Vladislav II Jagiello, de această dată la solicitarea judeului, juraților și a altor locuitori din cele patru sate ale mănăstirii cisterciene (*iudicium et iuratorum ceterorumque populorum*

⁹⁷ Ub, III (1391–1415), (1902), 17–18, nr. 1794.

⁹⁸ Ub, III, 272, nr. 1464 (copie emisă de capitulul din Cenad, la 5 aprilie 1402).

⁹⁹ Aspect sesizat, pe baza aceluiași act, și de Balás Gábor, *Az erdélyi jobbágság és úrbéri terhei a középkorban, Városi Szemle*, 34 (1948), 1–2, 86.

¹⁰⁰ Ub, IV, 53–56, nr. 1827 (29 septembrie 1417).

⁹⁵ Ub, I, 301–302, nr. 328; DIR.C, veac XIV, I, 188, nr. 145 (1315); K. Juhász, *op. cit.*, 287–288, nr. LXII (1514).

⁹⁶ H. Klima, *op. cit.*, 32.

et inhabitatorum in quatuor possessionibus abbatiae de Egres)¹⁰¹.

Reconfirmarea dispozițiilor regale se realizează din nevoia apărării eficiente a drepturilor mereu încălcate de autoritățile voievodatului și de nobilimea rapace din vecinătate. Pe lângă acestea, sunt emise periodic interdicții la adresa celor care tulbură viața localnicilor. La 4 octombrie 1485, regele Matia Corvin i-a oprit pe funcționarii din comitatele Alba și Târnava să colecteze impozite de pe moșiile ecleziastice care aparțineau de Sibiu, Brașov și Sighișoara, inclusiv *certae villae et possessiones ad abbatias de Egres et Kercz*¹⁰². Peste puțini ani (25 octombrie 1490), Ștefan Báthori, voievod ardelean și judele Curiei regale, îi porunca vicevoievodului său, Ștefan de Tileagd, să protejeze *populi et Saxones* din cuprinsul moșiilor abației Igrîș și prepoziturii Cârța de taxarea abuzivă a nobilimii, deoarece ei suportă impozite și sarcini împreună cu sașii din cele Șapte și cele Două Scaune¹⁰³. Șirul ingerințelor nobilimii a continuat, conducând la un conflict aprig în vara lui 1491. Primul semnal datează din 5 noiembrie 1491 și reprezintă interdicția regelui Vladislav II la adresa nobililor și tuturor oamenilor înstăriți din Transilvania de a mai cotropi îndeosebi moșiile abației cisterciene (*et signanter in possessionibus Munera, Chanad, Sorosthen et Hodwilag vocatis abbatiam ecclesiae de Egres concernentibus...*) și a colecta abuziv „darea curții” (*quasdam pecunias vulgariter udvarlorenz appellatas*)¹⁰⁴. Amănunte suplimentare se regăsesc în misiva din 28 martie 1492 a aceluiași Ștefan Báthori către subordonații săi, vicevoievodul Mihai de Almaș și comiții de Alba, prin care le-a cerut să asigure liniștea posesiunilor mănăstirii Igrîș, asupra cărora izbucnise o dispută în vara anului trecut. Judele și voievodul Báthori promitea să cerceteze și să rezolve el însuși litigiul, în următoarea sa prezență în Transilvania, iar până atunci, locuitorii acestor moșii erau scutiți de plata impozitului de 20 de denari și de prestarea oricăror alte servicii, persoana și bunurile lor fiind apărate față de orice agresiune¹⁰⁵. Porunca pare să fi rămas literă moartă, deoarece la 10 octombrie 1492, înaltul demnitar al regatului, aflat acum la Mediaș, a

trimis un nou avertisment autorităților, nobililor și proprietarilor de pământuri din Transilvania, care erau acuzați că încalcă *libertates septem sedium Saxonicalium regalium* și obiceiurile statornicite în timp, cotropind satele săsești cărora le impun obligații fiscale și militare (*collectis sive pecuniis udvarnicilibus ac aliis bellorum exercituationibus*). Pentru a fi mai convingător, Báthori afirmă că însuși regele vrea ca satele să rămână supuse celor Șapte Scaune. În calitate de prim servitor al suveranului, el a interzis cu strictețe oricui să pătrundă în satele aparținând Universității Saxone, pentru a pretinde plăți sau servicii militare¹⁰⁶. Din nefericire, șirul vexațiunilor a continuat și în anii următori, impunând intervenția personală a regelui. La 21 mai 1493, Vladislav II emite o nouă dispoziție în favoarea *universorum populorum et iobagionum in possessionibus ac pertinentiis abbatiae de Egres*, care până atunci erau cuprinși din punct de vedere fiscal și militar în comunitatea sașilor, interzicând ca aceștia să fie constrânși la plata taxelor sau la prestarea serviciului militar la un loc cu cei de pe domeniile nobiliare (*nobiles ... ipsos exponentes in medium ipsorum exercituare et wdwarnicationes ... facere artarent et compellerent*)¹⁰⁷. Suveranul se vede nevoit să-i mustre separat, în două misive redactate la 7 ianuarie 1495, pe nobilii și oficialii din comitatele Târnava și Alba (*comitatus de Kykellew/ Albense*), după ce aflase că ei intraseră pe moșiile abațiale și încercaseră să încaseze impozitul comitatens. Mai grav, localnicii fuseseră jefuiți după refuzul lor de a plăti taxele. Regele Vladislav II și-a arătat dorința de a conserva vechile libertăți ale celor patru sate mănăstirești și, prin urmare, a interzis pe viitor amestecul în treburile acestora și orice tentativă de impunere fiscală¹⁰⁸. Ca despăgubire pentru pierderile suferite de către aceste posesiuni, trezorierul statului a fost autorizat de suveran (*de voluntate et mandato regiae maiestatis*) să le ofere sare în valoare de 100 de florini din contul regal (*ad rationem regiam*), poruncă îndeplinită în decursul lunilor următoare¹⁰⁹. Compensația a acoperit doar o mică parte a daunelor provocate, la care s-au adăugat altele, pe parcursul anului 1495: *item misso domino Andrea Doleatore cum pauperibus 4 villarum abbatiae Egres ad dominum vicevaidam ad Bistriciam in facto spoliationis eorundem*,

¹⁰¹ Ub, VIII (online), nr. 5418.

¹⁰² Ub, VII, 399–400, nr. 4611.

¹⁰³ DF 245120. Regest în Ub, VIII (online), nr. 5006.

¹⁰⁴ SJSAN, *Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale*, seria U III, nr. 78. Regest în Ub, VIII (online), nr. 5132. „*Pecunias udvarnicales*” desemnează taxa pe care nobilii comitatelor ardelenne o adunau de la iobagii lor pentru întreținerea emisarilor trimiși din proprie inițiativă și în interes personal la diverse curți (regală, voievodală).

¹⁰⁵ DF 245153. Regest în Ub, VIII (online), nr. 5205. C. Feneșan, *op. cit.*, 8–9.

¹⁰⁶ DF 245158. Regest în Ub, VIII (online), nr. 5210.

¹⁰⁷ DL 36614. Regest în Ub, VIII (online), nr. 5307.

¹⁰⁸ DF 245215, 245217. Regeste în Ub, VIII (online), nr. 5502 și 5504.

¹⁰⁹ DF 245417, 245418. Regeste în Ub, VII (online), nr. 5515 și 5516 (9 mai și 22 octombrie 1495). H. Klima, *op. cit.*, 35; C. Feneșan, *op. cit.*, 9.

feria sexta ante (Dominica) Oculi ... flor. 4. (20 martie); *item misso domino Andrea Doleatore ad vicevaivodam in facto boum per nobiles a pauperibus 4 villarum receptorum ... flor. 3.* (aprilie-mai); *item domino Johanni Kursner misso ad Scholten propter certas violentias per nobiles factas ... flor. 0 den. 50.* (în vară) etc.¹¹⁰

Aspectele evocate anterior evidențiază mai multe realități. Se poate observa, în primul rând, incapacitatea instituției proprietare de a-și apăra singură moșiile situate departe spre răsărit, apoi puternicul contrast dintre cutezanța locuitorilor din Mănărade, care încalcă violent moșia învecinată (1367), și atitudinea urmașilor lor de peste un secol, spoliați sistematic de autorități și de nobilimea prădalnică. Ajutorul și protecția sunt cerute îndeosebi de conducerea Scaunelor săsești, mai rar de reprezentanții sătenilor afectați și niciodată direct de starețul igrișan. Inacțiunea așezământului monastic este o fațetă a decadenței sale, foarte pronunțată în decursul secolului al XV-lea. De această slăbiciune au profitat toți cei care se învecinau cu moșiile târnăvene ale abației: nobilii, autoritățile comitatense și Scaunele săsești. În al doilea rând, se remarcă faptul că locuitorii de pe cuprinsul posesiilor cisterciene suportau impozite și sarcini laolaltă cu sașii din cele Șapte/ Două Scaune. Dacă la începutul secolului XV cele patru sate abațiale păreau să depindă de spațiul săsesc doar sub aspect militar, în a doua parte a aceluiași veac, integrarea armată a fost dublată de cea fiscală. Evoluția acestei situații este descrisă într-o scrisoare a regelui Matia Corvin, din 2 august 1476, adresată lui Ioan Szokoli, episcopul de Cenad. Suveranul îi expune poziția celor patru sate care din vechime erau protejate de comunitatea sașilor, suportând laolaltă toate contribuțiile extraordinare, apărarea, paza, lucrările și sarcinile militare. Pentru că episcopul intenționa să despartă și să înstrăineze cu totul pe locuitorii moșiilor abațiale de sașii sibieni, fapt care contravenea atât voinței sătenilor, cât și drepturilor și libertăților lor străvechi, monarhul îi reamintea ierarhului că legăturile dintre aceste comunități erau vechi de cincizeci, șaizeci și chiar o sută de ani, o perioadă de timp atât de lungă, încât începuturile ei nu se mai păstrau în memoria contemporanilor (*quibus eadem ipsarumque incolae ab annis quinquaginta, sexaginta, centum et a tanto temporis spatio, cuius initii contrarium in hominum memoria existere non dicitur*). Această realitate a constituit un motiv suficient pentru rege de a-i

porunci episcopului să renunțe la intențiile sale¹¹¹. Totodată, monarhul a limitat pretențiile financiare și materiale crescânde ale abatelui față de supușii săi. S-a arătat mai sus faptul că, la sfârșitul anului 1488, starețul Martin a fost oprit de suveran să-și taxeze suplimentar iobagii¹¹².

Natura și valoarea dărilor adunate de sași de pe pământurile abației sunt rar exemplificate. Se cunoaște doar că taxele bisericești au sporit de la jumătate de florin (*contributionem medii floreni auri de possessionibus Hodwylag, Chanad, Munera et Sorosthyen*) în iulie 1470, la un florin întreg (*contributionem unius floreni auri de possessionibus abbatiae de Egres*) în martie 1477. De asemenea, la 13 decembrie 1496 *Quatuor villae abbatiae Egrez solverunt domino magistro civium flor. 100.*, sumă care a alimentat contribuția generală a sașilor la veniturile regatului¹¹³. Sibiu a primit și bunuri în natură (cereale, păsări vii), consemnate riguros în registrele sale: *Item quatuor villae praesentaverunt cubulos avenae 26; idem pullos numero 15; idem ancas numero 10.* (septembrie 1494)¹¹⁴ etc.

Așadar, în a doua parte a secolului al XV-lea, moșiile mănăstirii cisterciene erau aproape pe deplin integrate în *Universitas Saxonum*, starețul rămânând doar seniorul proprietar, cu o autoritate tot mai diminuată. Pierderea acestora părea să fie doar o chestiune de timp, fapt care s-a și întâmplat curând după anul 1500, însă într-un mod cu totul neprevăzut, care va fi evocat în paginile următoare.

*

Cuprinderea satelor abațiale în teritoriul Scaunelor săsești este fațeta unui fenomen mai amplu, vizibil mai ales după anul 1470, de concentrare a celor patru entități de coloniști germani (din cele Șapte și Două scaune, din districtele Brașovului și Bistriței) în Universitatea săsească. Așa cum s-a văzut, la acest proces contribuie taxele pe care trebuie să le plătească împreună, apoi sarcina de a constitui un corp armat propriu în cadrul trupelor voievodatului. Concomitent s-au depus eforturi pentru lărgirea spațiului de sub jurisdicția sașilor și pentru consolidarea acesteia în teritoriile alipite. Districtul Bistrița a încorporat definitiv Valea Rodnei, bogată în minereuri, Brașovul a luptat pentru stăpânirea Șercaiei și Părăului și a emis pretenții asupra posesiunilor cetății Bran care

¹¹¹ Ub, VII, 104–105, nr. 4133.

¹¹² Măsură semnalată de S. Borovszky, *op. cit.*, I, 164; E. Bósz, *op. cit.*, 46; K. Juhász, *op. cit.*, 85.

¹¹³ Ub, VI, 462, nr. 3815 (1470); VII, 135–136, nr. 4181 (1477); *Quellen*, 206 (1496).

¹¹⁴ *Quellen*, 142.

¹¹⁰ *Quellen*, 184–186.

se vor materializa spre sfârșitul secolului, iar Sibiul a obținut moșiile abației din Cârța, desființată în 1474, extinzându-și influența asupra posesiunilor târnăvene ale abației Igrîș. Un succes foarte important s-a înregistrat la 25 august 1481, când cele Șapte Scaune au obținut de la rege dreptul de preempțiune asupra moșiilor nobiliare vecine care s-ar vinde sau zălogi (*ipsi Saxones vicini et non alii easdem possessiones, praedia et terras emere et ad se recipere possint...*)¹¹⁵. Intenția sibienilor de a cumpăra moșiile abațiale este probată documentar pentru anul 1497. Registrul de socoteli al metropolei sașilor consemnează trimiterea mai multor emisari atât la abatele igrișan, cât și la comitele timișean Józsa de Som: *Item misso domino Mathia Ungleich cum famulo ad abbatem de Egres ad Tzanad propter oppressionem illorum pauperum de quatuor villis ... flor. 0 den. 50.* (final de februarie); *item cuidam familiari misso usque ad Themeswar (...) item cuidam alio famulo misso ad dominum Josa cum litteris ... flor. 3.* (mai 1497)¹¹⁶. Esența și rezultatul discuțiilor se devoalează în misiva comitelui timișean pe care a trimis-o Magistratului sibian, la 19 iunie 1497. Józsa afirmă că „în ceea ce privește moșiile care țin de abația de la Igrîș, să știți că am vorbit cu abatele din pomenitul Igrîș și l-am îndemnat să fie gata să vă vândă acele moșii cu drept veșnic la un preț [cuvénit]. Înțelegând aceasta, el n-a vrut să o facă decât după ce Maiestatea Regală va veni în această țară”¹¹⁷. Răspunsul arată chibzuința abatelui, de a cere acordul monarhului asupra tranzacției, pentru că, în fond, moșiile fuseseră obținute prin donație regală, iar suveranul deținea dreptul de patronat asupra mănăstirii cisterciene. Totodată, se poate sesiza și o pertractare din partea clericului, înclinat să-și păstreze moșiile. Această poziție este susținută de solicitarea pe care starețul a adresat-o în acești ani Universității sășești pentru a-i adevăra dreptul de proprietate asupra celor patru moșii transilvane¹¹⁸. În mod cert, demersul a avut scopul de a obține încă o dovadă irefragabilă despre legalitatea stăpânirilor sale, o confirmare venită chiar de la cei care îi râvneau proprietățile. Altminteri, dacă abatele ar fi fost interesat să-și vândă satele, acțiunea sa nu se mai justifica, recunoașterea calității de proprietar al bunurilor ce urmau a fi înstrăinate

facându-se chiar prin actul tranzacției încheiate cu sașii cumpărători.

Pentru înțelegerea corectă a destinului pe care l-au avut posesiunile abației de la Igrîș, este necesar ca atenția să se îndrepte inclusiv către evoluția generală a Ordinului cistercian în secolul al XV-lea. Istoricii avizați au stabilit că de la sfârșitul veacului al XIII-lea, *Ordo Cisterciensis* a trecut prin două procese paralele: unul de provincializare, prin fragmentarea sa conform liniilor geografice și demarcațiilor politice, iar celălalt, compensator primului, de intrare sub protecția autorităților locale, ecleziastice sau laice. Pe parcursul secolului al XV-lea, în Occidentul european s-a practicat pe scară largă sistemul *in commendam*, care consta în oferirea uzufructului abațiilor cisterciene unor personaje puternice, capabile să protejeze și astfel să garanteze existența acestor așezăminte monahale¹¹⁹. În cazul mănăstirii de la Igrîș, imixtiunea deținătorilor puterii locale a sporit continuu, devenind gravă până la sfârșitul secolului. Ca dovadă stau informațiile cuprinse în raportul întocmit de trimișii abatelui la curia papală, care detaliază pontifului Inocențiu VIII starea deplorabilă a mănăstirii Sfânta Maria (8 noiembrie 1489). Printre altele, se sublinia că Pavel Chinezu, comite de Timiș și un puternic baron al regatului (*laicus, qui baro et potens est in illis partibus*), a asaltat complexul monastic pe timpul nopții, când starețul era plecat, a reținut doi oameni ai ierarhului pe care i-a condus la Buda în fața legatului papal Angelus Pecchinoli. Aceștia au fost închiși timp de două luni, fără a li se găsi vreo vină evidentă, fiind eliberați doar după plata unei cauțiuni de 150 de florini. Toate aceste vexațiuni au determinat apelul de ajutor la Scaunul Apostolic din Roma¹²⁰.

Astfel, starea precară a abației igrișene din preajma anului 1500 trebuie privită ca rezultanta nefericită a unor factori care s-au alimentat și condiționat reciproc: diminuarea prestaței și apoi disoluția comunității monastice, slăbirea autorității starețului, dificultatea colectării veniturilor din proprietățile funciare îndepărtate etc. Așezământul se afla în fața alternativei de a se revigora instituțional, moral și material sau de a dispărea printr-o modalitate oarecare. Destinul a aranjat ca instituția creatoare să fie și cea care i-a pus capăt.

Soluția închiderii a fost aplicată mai întâi abației filială de la Cârța. Într-o primă fază (27 februarie 1474), regele Matia Corvin a unit abația Cârța cu prepozitura Sibiului, la cererea sibienilor și pe

¹¹⁵ Ub, VII, 285, nr. 4431.

¹¹⁶ *Quellen*, 237, 240.

¹¹⁷ C. Feneșan, *op. cit.*, 8 și 13–14, nr. 1; regist în Ub, VIII (online), nr. 5730.

¹¹⁸ SJBAN, *Colecția Brukenthal*, seria RS 1–10, nr. 356. Documentul păstrat sub forma unei copii simple contemporane, a fost redactat după 10 septembrie 1494 (ziua emiterii unui privilegiu al regelui Vladislav II, menționat în text).

¹¹⁹ V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, 144–145.

¹²⁰ K. Juhász, *op. cit.*, 283–285, nr. LX.

motivul decadenței vieții monahale. A pus însă condiția obținerii acordului papei și ținerii unor slujbe atât în cadrul abației (unde rămâneau trei clerici), cât și în biserica parohială Sf. Maria din Sibiu. După trei ani (14 mai 1477), suveranul și-a exprimat din nou nemulțumirea față de starea decăzută a abației (*Displicuit etiam vehementer nobis magna desolatio ipsius abbatiæ, quam propter labefactatos mores et vitam reprobam incuriamque abbatum suorum et eam incolentium, tam in structuris et aedificiis, quam in possessionibus et praediis, necnon rebus ad divinum cultum pertinentibus suscepit*) și a decis trecerea patrimoniului mănăstirii în proprietatea prepoziturii sibiene, sub aceeași rezervă ca sașii să obțină confirmarea papală¹²¹. Un alt transfer al bunurilor mănăstirești către o episcopie sau un ordin religios s-a realizat în Cenadul sfârșitului de secol XV. La 4 noiembrie 1493, papa Alexandru VI a suprimat mănăstirea benedictină din Cenad, iar bunurile sale le-a destinat călugărilor franciscani minoriți (*omnia et singula bona immobilia ac possessiones olim monasterii Sancti Bernardi Chanadiensis, Ordinis S. Benedicti, quod hodie etiam certo modo vacans, illiusque nomen et ordinem ac dependentiam si qua sit ... penitus suppressimus et extinximus ... illudque fratribus Ordinis Minorum ... concessimus*)¹²².

Încorporarea abației cisterciene în episcopia Cenadului are câteva antecedente semnificative. Primul indiciu, deja evocat, datează din 11 octombrie 1468, când Ioan Szokoli cumula demnitatea de episcop de Cenad cu funcția de administrator al abației Igrîș (*reverendi domini Johannis episcopi Chanadiensis ac gubernatoris abbatiæ de Egeres*), iar în această calitate a solicitat capitlului de Alba să restabilească hotarele dintre posesiile Mănărade și Lupu. În anul următor (7 aprilie 1469), ierarhul cenăzean, foarte probabil din aceeași postură (*Johannes, episcopus ecclesiae Chanadiensis et cetera* [!]), s-a adresat primarului Sibiului cu rugămintea de a proteja în drepturile și libertățile lor posesiunile transilvane ale abației de Igrîș, deoarece distanța mare îl împiedica pe episcop să-și trimită prea

des oamenii la acele moșii pentru a le administra și apăra (*quia nos certas possessiones ecclesiae nostrae de Egres partibus in illis, ut bene scitis, habemus, ad quarum protectionem et continuam revisionem homines nostros ibi saepius mittere non possumus propter magnam loci distantiam*). În schimbul acestui sprijin, Ioan Szokoli a promis să susțină interesele sașilor, atât în fața regelui, cât și în alte împrejurări (*pro quo et nos, dum tempus aderit opportunum, aut coram serenissimo domino nostro rege, aut alias ubicumque placuerit, pro vobis et pro vestris libertatibus, quantum poterimus, libenter procurabimus et laborabimus*)¹²³. Aceste așteptări nu s-au concretizat întotdeauna într-o formă convenabilă episcopului. Se cunoaște că, înainte de 2 august 1476, ierarhul de la Cenad acționase să scoată cele patru sate de sub autoritatea sașilor, dat tentativa sa a fost criticată și oprită de rege. Așadar, nici episcopul cenăzean nu s-a dovedit suficient de influent și puternic pentru a prelua și administra singur proprietățile târnăvene, potrivit fiindu-i *Universitas Saxonum* și regele influențat de sași. La acestea s-au adăugat alte piedici, precum depărtarea geografică, lipsa unui titlu de proprietate și statutul de administrator/ guvernator, oricând revocabil.

Momentul încorporării efective nu se cunoaște precis, însă majoritatea istoricilor l-au plasat în intervalul larg 1500–1514, când Nicolae Csáki a ocupat demnitatea de episcop al Cenadului. Singurul suport documentar disponibil până în prezent îl reprezintă actul regal din 15 august 1514, prin care Vladislav II a hotărât numirea lui Francisc Csaholy la conducerea diecezei de Cenad și punerea lui în posesia tuturor bunurilor acesteia, inclusiv ale fostei abații Igrîș, unite cu episcopia pe timpul precedentului titular, Nicolae Csáki (... *auctoritate iuris patronatus nostri regalis, quod sicuti in aliis omnibus huius regni nostri ecclesiis sic et in ipsa ecclesia Chanadiensis habemus, duximus eligendum, nominandum et presentandum ac episcopatum ipsum simul cum castro Chanadiensis ac oppidis, villis ac possessionibus et quibusvis proventibus et bonis suis temporalibus necnon etiam abbacia de Egres ac cunctis bonis et iuribus pariter possessionariis ad eandem abbaciam de iure et ab antiquo similiter pertinentibus, in quantum abbacia ipsa prefate ecclesie Chanadiensis legitime unita et incorporata antea extitit ipsamque idem condam dominus Nicolaus episcopus pariter cum ipso episcopatu Chanadiensis ad instar aliorum*) iurium et bonorum eiusdem ecclesie Chanadiensis tenuit et possedit ...) ¹²⁴. Apelul la alte mărturii per-

¹²¹ Ub, VII, 6, 138–139, nr. 3986, 4187.

¹²² Batthyany Ignaz, *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita cum serie episcoporum Chanadiensium*, Albo-Carolinae/ Alba Iulia (1790), partea II: *Series Episcoporum Chanadiensium*, 115–116. Cărturarul emite o ipoteză care nu se confirmă documentar: „*nec obstat quod Sancti Bernardi dicatur, videtur enim Cisterciensium monasterium evasisse, atque ideo nomen Sancti Benedicti retinuerit. Susplicari enim licet monasterium hoc esse abbatiam de Egres, quam Uladislaus confert cum episcopatu ut inquit unitam*” (p. 116). De precizat că actul patrimonial a fost emis în aceeași zi cu numirea lui Luca Baratin drept episcop de Cenad.

¹²³ Ub, VI, 387, nr. 3697.

¹²⁴ K. Juhász, *op. cit.*, 287–288, nr. LXII.

mite restrângerea intervalului menționat la doar primii ani ai secolului XVI. În vara anului jubiliar 1500, după transferul episcopului Luca Baratin de la Cenad la Zagreb¹²⁵, monarhul a ales un nou titular al diecezei, în persoana lui Nicolae Csáki. Acest personaj se pare că nu a fost pe placul papei Alexandru VI, și astfel confirmarea alegerii lui în funcția de episcop a venit de la pontiful Iuliu II, abia pe 15 noiembrie 1504 (*teque illi praeficimus in episcopum et pastorem; curam et administrationem ipsius ecclesiae Chanadiensis tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo*)¹²⁶. În această perioadă, abația din Igrîș a continuat să fie păstorită de călugărul Martin, el fiind amintit ca stareț timp de aproape două decenii (1483–1502)¹²⁷. La 26 martie 1502, clericul era încă activ, purtând corespondență cu nobilul Ioan de Macedonia față de care se arăta foarte afabil: *Frater Martinus abbas monasterii Eggres vester in omnibus*. Unificarea abăției cu amintita episcopie s-a realizat în perioada următoare acestei mențiuni¹²⁸. Un indiciu prețios apare la 9 iunie 1504, când Nicolae Csáki, episcopul ales de Cenad (*electus ecclesiae Chanadiensis*), a recunoscut faptul că palatinul Emeric Perényi și soția sa i-au returnat o serie de acte, atât cu caracter personal, cât și public, printre acestea fiind enumerate *litteras donacionales episcopatus Chanadiensis, litteras donacionales super incorporatione et unione monasterii sancti Gerardi ad ipsam ecclesiam*

¹²⁵ Lukcsics József, Tusor Péter, Fedeles Tamás, *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*, I (*Obligaciones, Solutiones*), Budapest, Róma (2014), 182, nr. 309: „translationis de persona ipsius Luce de ecclesia Chanadiensis ad ecclesiam Zagabriensem predictam per bullas domini Alexandri pape VI, sub data Rome, IX Kal. Augusti, anno sui pontificatus 8°” (24 iulie 1500).

¹²⁶ I. Bathyan, *op. cit.*, 122–124; S. Borovszky, *op. cit.*, I, 365.

¹²⁷ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României, *Fond familial Bethlen de Iktár*, seria 1: *Documente medievale*, nr. 38 (12 martie 1483); DF 245101 (24 decembrie 1488); K. Juhász, *op. cit.*, 283, nr. LX (8 noiembrie 1489); DL 59885 (14 mai 1499) și 59912 (26 martie 1502). Acest interval a rămas necunoscut autorilor anteriori: E. Bósz, *op. cit.*, 55 (doar anii 1488–1499) și D. Bácsatyai, *op. cit.*, 294 (numai 1489).

¹²⁸ Destinul abatelui Martin rămâne o chestiune discutabilă: fie s-a săvârșit din viață la scurt timp după ultima consemnare a sa, ceea ce a grăbit decizia regelui de a încorpora abația în episcopia Cenadului, fie a continuat să slujească la Igrîș, însă doar ca preot. Încă nu se pot aduce argumente pertinente pro sau contra identificării fostului abate cu acel „Martinus presbyter de Egres” menționat la 21 mai 1522 (Vincze Bunyitay, János Karácsonyi, Raymund Rapaics, *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, I (1520–1529), Budapest (1902), 63, nr. 57).

*Chanadiensem per Alexandrum sextum pontificem Romanum facta ... quedam paria literarum adiudicatoriarum super bonis abbacie Egres in Transilvania habitis*¹²⁹. Menționarea actelor de proprietate ale abăției asupra bunurilor transilvane dovedește că ele intraseră în posesia episcopului cu ceva timp în urmă, când preluase mănăstirea cisterciană. O datare mai precisă se poate avansa pe baza unei alte mărturii, emisă de capitlul din Alba Regală, la 18 ianuarie 1504. Actul conține o reglementare patrimonială, sub forma unei donații, cu menționarea *reverendi domini Nicolai de Chak, episcopi ecclesie Chanadiensis etc.* printre beneficiari¹³⁰, acronimul final confirmând că ierarhul deținea și alte demnități, printre care se putea afla și cea de administrator al abăției de Igrîș, recent încorporată în dieceza sa. Integrarea efectivă nu se reflectă imediat în plan documentar. La 25 iulie 1504, regele Vladislav II a luat în considerare o solicitare a Universității sășești referitoare la perceperea censului din posesiunile abățiilor Igrîș și Cârța (*villae et possessiones ad abbatias de Egres et Kerz*)¹³¹. Faptul că mănăstirea Cârța era încă menționată ca atare, la peste 25 de ani după cuprinderea ei în prepozitura sibiană, arată că oamenii păstrează amintiri durabile față de (unele) instituții și persoane, iar această memorie apare cu atât mai vie în cazul abăției igrișene care își încheiase recent existența de sine stătătoare. În concluzie, așezământul cistercian a fost încorporat în *commendam* episcopiei de Cenad, în a doua parte a anului 1502 sau pe parcursul lui 1503.

Documentația disponibilă arată că unificarea a fost hotărâtă prioritar de monarh. Este posibil să fi existat și o confirmare papală și/ sau o rezoluție a Dietei, așa cum s-a afirmat în istoriografie¹³², însă proba se lasă încă așteptată¹³³. În privința motiva-

¹²⁹ *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*, II (*Oklevelek 1500–1818*), Budapest (1919), 514.

¹³⁰ Radvánszky Béla, Závodszy Levente, *A Héderváry-család oklevéltára*, I (1231–1526), Budapest (1909), 496, nr. 352.

¹³¹ Karl Fabritius, *Urkundenbuch zur Geschichte des Kisder Kapitels vor der Reformation und der auf dem Gebiete desselben ehemals befindlichen Orden*, Hermannstadt/ Sibiu (1875), 143–145, nr. CLXIII.

¹³² S. Borovszky, *op. cit.*, I, 366; II, 161–162; idem, *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye*, Budapest (1912), 331; idem, *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*, Budapest (1912), 384; K. Juhász, *op. cit.*, 86; idem, Franz von Mediasch, Pleban von Meschen und Tschanager Bischof zur Zeit der Reformation († 1553), *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift. Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 57 (1934), 1, 23; M. Roșu, *op. cit.*, 52; D. Tănase, *op. cit.*, 15.

¹³³ Cererile (*supplicationes*) adresate papilor Alexandru VI, Pius III, Iulius II și Leon X și acceptate de aceștia sau de

ției care a condus la această încorporare, părerile specialiștilor sunt consonante: sporirea veniturilor unei instituții afectate de atacurile otomanilor¹³⁴.

*

Privirea de ansamblu asupra moșiilor ardeleni nu poate fi completă fără o scurtă prezentare a destinului acestora după dispariția abației cisterciene. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, situația celor patru sate târnăvene a fost condiționată de evoluția instituției proprietare, la rândul ei marcată de evenimente politico-militare cruciale. Înfrângerea dezastruoasă a armatei maghiare de către trupele otomane în bătălia de la Mohács (29 august 1526) a determinat nu doar dispariția regatului liber al Ungariei, ci și vacantarea postului de episcop al Cenadului, prin moartea pe câmpul de luptă a titularului Francisc Csaholy. La 28 octombrie 1526, două luni după tragica confruntare armată, dar cu două săptămâni înainte de a fi încoronat rege la Székesfehérvár, Ioan Szapolya l-a desemnat pe Ioan Gerván de Musina ca episcop de Cenad. Papa Clement VII a refuzat să-l confirme pe Gerván ca titular al diecezei, pe motivul că numirea ierarhului nu se realizase de către un suveran legitim¹³⁵. Situația s-a reglementat în anul următor (21 noiembrie 1527), când episcopul a trecut de partea imperialilor, iar Ferdinand de Habsburg, rege recunoscut în părțile vestice ale Ungariei, l-a răsplătit printr-o confirmare în scaunul de la Cenad: *authoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in omnibus regni nostri ecclesiis instar regum Hungariae, nostrorum scilicet praecessorum, habere dignoscimur, duximus eligendum et nominandum, dictumque episcopatum cum abbatia Egrews eidem simul cum castris, castellis, oppidis, villis et universis bonis temporalibus conferendum*¹³⁶. Episcopul nu s-a putut bucura de roadele moșiilor ardeleni, deoarece se aflau în teritoriul controlat de Ioan Szapolya. Mai mult, asemenea predecesorilor săi, Ioan Gerván a avut un sfârșit prematur

reprezentanții lor, nu sunt publicate. Deși registrele pontificatului lui Alexandru VI (1492–1503) au fost examinate de Lajos Pásztor în 1936–1938, copiile și însemnările făcute de acesta s-au pierdut, astfel că munca sa trebuie reluată (*Regesta Supplicationum 1522–1523*, ed. Bálint Lakatos, Budapest-Roma (2018), 270).

¹³⁴ O asemenea justificare a fost exprimată pentru prima dată de I. Batthyany, *op. cit.*, 115, când prezintă suprimarea mănăstirii Sf. Bernard în 1493. Pentru Igrîș: S. Borovszky, *Csanád*, II, 161–162; idem, *Torontál*, 384; K. Juhász, *Franz von Mediasch*, 23.

¹³⁵ S. Borovszky, *Csanád*, I, 368; idem, *Temes*, 332.

¹³⁶ V. Bunyitay, J. Karácsonyi, R. Rapaics, *op. cit.*, 346, nr. 348.

și violent, pierind în bătălia de la Feldioara, pe 22 iunie 1529.

Soarta satelor târnăvene va fi decisă, pe mai departe, de cei care stăpânesc efectiv Transilvania: în anii 30 ai veacului, de regele Ioan Szapolya¹³⁷, iar în anii 40 de regina văduvă Isabella Szapolya împreună cu puternicul guvernator George Utješević (Martinuzzi). În toată această perioadă, cele patru moșii au fost dorite de diverși particulari și de sași. La 18 iulie 1530, Georg Reicherstorffer i-a cerut regelui Ferdinand să-i ofere lui satele aflate pe atunci în mâinile partizanilor lui Szapolya și care (spera el ...) puteau fi recuperate ușor; acestea erau prețuite la 4000 de florini și urmau să reprezinte atât zălogul pentru o parte a unei datorii mai mari, de 5204 florini, pe care suveranul o avea față de Reicherstorffer, cât și o garanție a solicitantului față de creditorii săi (*Supplico igitur majestati vestrae humillime, quatenus eadem dignetur mihi ad rationem supradictorum debitorum meorum villulas quasdam in partibus regni Transilvaniae sitas, videlicet Chanad alias Scholten dictam, Monyora alias Donnerstagmarkh, Schoresten et Haschagen Germanico sermone vocatas, quae villae nunc in manibus Johannistarum existunt, et facile recuperari possent, atque ad plenam jurisdictionem majestatis vestrae deservunt, pro quatuor milibus florenorum inscribere et superinde literas assecutoriales simul cum occupatoriis literis praestare, donec majestas vestra mihi cum tempore de solutione debitorum meorum oportune poterit providere et ego eo commodius creditoribus meis satisfacere valeam*)¹³⁸. În mod firesc, planul nu a avut nicio șansă de a se împlini, satele aflându-se în teritoriul controlat de regele Szapolya.

Momentul prielnic pentru sași de a achiziționa cele patru sate s-a ivit odată cu instaurarea primei stăpâniri habsburgice asupra Transilvaniei, în vara anului 1551. Ocupația a fost urmată de o inventariere a veniturilor provinciei, iar raportul minuțios al comisarilor imperiali Paul Bornemisza și Georg Werner înaintat regelui Ferdinand, în 1552, arată că „episcopia Cenadului are în Transilvania anumite bunuri printre care sunt patru sate săsești bune și mănoase (*Saxonum villae quatuor bonae et fructuosae*), pe care le deține acum vicarul bisericii din Alba [Franz von Mediasch], din dăruirea domnului general [Giambattista Castaldo], și cu privire la roadele căreia ar trebui după dreptate să dispună maiestatea regească până la vreo altă rânduire

¹³⁷ La 6 martie 1536, Ioan Szapolya a reconfirmat dispoziția regală din 25 iulie 1504 pentru posesiunile fostelor abații Cârța și Igrîș. K. Fabritius, *op. cit.*, 204–205, nr. CCLXVIII.

¹³⁸ F. Schuller, *op. cit.*, 492, nr. 105.

privind episcopia¹³⁹. În cele din urmă, la 27 martie 1553, suveranul a ales, să ofere Magistratului sibian cele patru moșii mult dorite „care țin de episcopia Cenadului, dar în vremurile mai vechi au fost stăpânite de orașul nostru Sibiu” (*ad episcopatum Chanadiensis pertinentes, antiquis tamen temporibus ad civitatem nostram Cibiniensis possessae*), punând însă condiția de a fi răscumpărate de la Francisc Medgyesi, locțiitorul episcopului catolic al Transilvaniei, sau de la episcopul titular care urma să fie numit¹⁴⁰. Sașii sibieni nu au reușit să achiziționeze cele patru sate, astfel că, la un an după formularea ofertei, pe 18 aprilie 1554, regele Ferdinand a zălogit fostele posesii abațiale, pe timp de doi ani și în schimbul sumei de 4000 de florini, oșteanului său credincios, Nikola Crepović¹⁴¹. Acesta a rămas stăpânul amintitelor moșii inclusiv după anul 1556, când administrația habsburgică a fost înlăturată, iar conducerea Transilvaniei a fost reluată de familia Szapolya. Păstrarea satelor zălogite a fost rodul abilității cu care Nicolae Crepović a știut mereu să schimbe din timp și în propriul său folos taberele politico-militare¹⁴². După moartea acestuia (1562), principele Ioan Sigismund Szapolya a răscumpărat parțial aceste moșii și le-a acordat lui Gáspár Bekes. A fost o stăpânire trecătoare, întrucât după răzvrătirea lui Bekes, satele au intrat în patrimoniul vistieriei princiare, fiind apoi donate de Ștefan Báthori fiului său, Cristofor¹⁴³. Totodată, pierderea Transilvaniei de către imperiali, în anul 1556, nu a însemnat și ștergerea debitorilor sau creanțelor în legătură cu această provincie. În evidențele fiscului austriac din 1571 și 1574, moșiile târnăvene apar ca fiind în continuare zălogite lui Nicolae Crepović¹⁴⁴. Până la urmă, după ce

au schimbat mai mulți posesori, fostele sate abațiale au intrat în proprietatea statului ardelean. Dieta parțială de la Mediaș, întrunită la 24–29 octombrie 1650, a stabilit o listă cu bunurile care aparțin fiscului *sine controversia*, printre acestea figurând Cenade, Mănărade și Țapu. Peste ani (1 noiembrie 1657), Dieta parțială reunită la Alba Iulia a hotărât să zălogească cele patru sate și, în plus, Cergăul Mare și Mic (tot fiscale, în 1650), pentru 24.000 de taleri, principelui George Rákóczi II și familiei sale. Afacerea s-a dovedit efemeră, datorită detronării și dispariției premature a principelui¹⁴⁵.

În planul organizării religioase, fostele moșii cisterciene au rămas grupate într-un capitol distinct. După impunerea Reformei, așezările au format capitolul luteran numit sugestiv *Quatorvillanal Das Vierdörfer Kapitel*. În 1577, acest capitol împreună cu cel de Calvasăr erau deja două subdiviziuni ale capitolului principal Șeica. Statutele bisericești adoptate în acel an au reglementat precis obligațiile fiscale și raporturile juridice dintre capitolul superior și surogațiile sale¹⁴⁶.

*

La sfârșitul acestei prezentări, prima concluzie care se desprinde este aceea că cercetarea aspectelor patrimoniale se dovedește a fi esențială pentru cunoașterea mai amplă și înțelegerea mai corectă a existenței așezământului cistercian de pe Mureșul inferior. Ansamblul proprietăților imobiliare și al veniturilor nefunziare a asigurat traiul cotidian al obștii călugărești și, în anumite perioade, prosperitatea complexului monahal. Mărturiile disponibile se arată a fi inconsistente și astfel nu pot decât să punteze, într-o manieră inegală, aspecte din viața materială, socială și spirituală a satelor târnăvene, pe parcursul celor trei secole în care au fost stăpânite de călugării de la Igrăș. Discreția surselor nu poate ascunde însă faptul că amplasamentul și mediul ambiant au favorizat dezvoltarea așezărilor abațiale, că satele au fost mereu animate, având locuitori de condiție diversă, inclusiv coloniști veniți din Apus. Cele „patru sate bune și mănoase”, apreciate ca atare într-un raport din 1552, au fost mereu atractive pentru nobilii și sașii învecinați. Totodată, locuitorii acestor moșii și-au

¹³⁹ Johann Christian Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, III, Halle (1801), 16; *Călători străini despre Țările Române*, ed. Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, II, București (1970), 63.

¹⁴⁰ Magyar Nemzeti Levéltár, A 57: Magyar Kancelláriai Levéltár, *Királyi Könyvek (Libri Regii)*, III (1551–1575), 125–126, nr. 93; S. Borovszky, *Csanád*, I, 370; K. Juhász, *Franz von Mediasch*, 24; C. Feneșan, *op. cit.*, 10.

¹⁴¹ S. Borovszky, *Csanád*, I, 370; K. Juhász, *Franz von Mediasch*, 24; C. Feneșan, Ioan Kendefi, Ioan Glesán și Nikola Crepović – fideles pragmatici în lupta pentru stăpânirea Transilvaniei și Banatului (mijlocul secolului al XVI-lea), *Banatica*, 26/II (2016), 330–333, nr. 5 (actul de zălogire, în care *Hodwylagh* este arătat a fi Hoghilag, în loc de Țapu).

¹⁴² C. Feneșan, *Ioan Kendefi*, 316, 319–320.

¹⁴³ Gálfi Emőke, *Gyulafehérvár és uradalma a 16. század második felében*, Cluj-Napoca (2021), 126.

¹⁴⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien, *Ungarische Akten, Allgemeine Akten*, Fasc. 97, fol. 119–122 (29 noiembrie 1571); Fasc. 103, fol. 60–61 (14 februarie 1574).

¹⁴⁵ *Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae/ Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, ed. Szilágyi Sándor, XI (1649–1658), Budapest (1886), 105, 318–319, nr. VIII (1650) și V d (1657).

¹⁴⁶ Georg Müller, *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192–1848*, Hermannstadt/ Sibiu (1936), 69–70 (*Das Vierdörfer Kapitel*), 95–97 (*Die Vierdörfer und Kaltwasser Surrogatien des Schelker Kapitels*).

arătat de multe ori aspirațiile de libertate, luptând constant pentru apărarea drepturilor încălcate și protestând împotriva abuzurilor făcute de autorități, de nobili și chiar de propriul lor senior – abatele igrișan. Așadar, nu doar statutul juridic, ci și comportamentul locuitorilor din cele patru sate, în decursul timpului, contribuie la evaluarea obiectivă a vieții lor.

Distanța mare dintre abație și moșiile sale a fost una din cauzele pentru care călugării au beneficiat prea puțin de foloasele aduse de satele târnăvene. Aceeași depărtare, asociată cu vecinătatea Scaunelor săsești, a făcut ca proprietățile abatițiale să aibă o poziție juridică aparte. Autoritatea starețului senior a fost slabă, pe când conducerea celor Șapte Scaune a urmărit constant să-și extindă influența asupra acestor moșii, cu intenția finală de a

le cuprinde definitiv, instituțional și teritorial, în *Universitas Saxonum*. Autoritatea centrală a păstrat, timp îndelungat, un echilibru între abație și sași; pe de o parte, a respectat dreptul de proprietate al mănăstirii cisterciene și a sancționat toate abuzurile autorităților și nobilimii transilvane față de aceste moșii; pe de altă parte, a conferit sașilor dreptul de a cuprinde satele abatiției în sistemul lor fiscal, militar, apoi și religios, socotind că acesta era prețul protecției eficace împotriva intruziunilor vecinilor. Tot regalitatea a hotărât destinul așezărilor mănăstirești, venind cu o soluție proprie, anume încorporarea abatiției cu tot patrimoniul ei în episcopia Cenadului. Acest epilog evidențiază, o dată în plus, legătura dintre istoria complexului monastic cistercian de la Igriș și cea a satelor pe care le-a stăpânit în regiunea Târnavei, timp de trei secole.